

УДК 373.2.015.31:792

Бабій Діана Олегівна. Виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності.: дипломна робота / Діана Олегівна Бабій; наук. кер. І. Г. Барановська // Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2018. 46 с.

Автор

1. Бабій Д.О.
2. Бабій Д.О.
3. Babiy D.O.

Назва

Виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності

Воспитание эстетических чувств младших дошкольников в театральной деятельности

Education of aesthetic feelings of younger preschoolers by means of theatrical activity

Ключові слова

Естетичні почуття, театральне мистецтво, види театру, театрально-ігрове середовище, діти дошкільного віку

эстетические чувства, театральное искусство, виды театра, театрально-игровая среда, дети дошкольного возраста

aesthetic feelings, theatrical art, types of theater, theatrical and play environment, preschool children

Анотація

Невід'ємним компонентом сучасної загальноосвітньої підготовки в Україні є опанування підростаючим поколінням національним культурним досвідом, що співвідноситься з доктринальними положеннями Закону України «Про дошкільну освіту», Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») Базовим компонентом дошкільної освіти. Актуальність проблеми, сучасні вимоги до виховання молодших дошкільників, потреби практики в удосконаленні процесу виховання естетичних почуттів молодших дошкільників визначили вибір теми дослідження «Виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театралізованої гри».

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків.

У першому розділі «Виховання естетичних почуттів як наукова проблема» проаналізовано поняття «естетичні почуття», подано характеристику театрального мистецтва як засобу активізації емоційно-почуттєвої сфери дошкільників, розкрито вихований потенціал театрального мистецтва,

представлено аналіз сучасного стану проблеми дослідження. З'ясовано, що естетичні почуття – це тривалі психічні стани, що проявляються в осягненні краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. естетичні почуття, які є результатом переживання людиною краси або потворності об'єктів сприймання, будь то явища природи, твори мистецтва, вчинки людини. Виховання естетичних почуттів – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності. У процесі виховання естетичних почуттів важливо навчити дітей бачити, сприймати і розуміти красу. Милуючись прекрасним, дитина не може залишатися байдужою, вона переживає, у неї виникають певні почуття. Важливо навчити дітей розрізняти справді красиве і потворне.

У другому розділі визначено принципи та обґрунтовано педагогічні умови виховання естетичних почуттів, а саме: створення естетично-розвивального театраль-но-ігрового середовища, використання різних видів театру ляльок у вихованні дошкільників, активізація емоційно-почуттєвої сфери дитини на засадах діалогічної взаємодії вихователів, дітей та батьків.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення та обґрунтування потребує розробка методичних засад естетичного виховання дошкільників засобами театру ляльок, а також забезпечення наступності естетичного виховання молодших, середніх і старих дошкільників засобами інноваційних технологій

Неотъемлемым компонентом современной общеобразовательной подготовки в Украине является овладение подрастающим поколением национальным культурным опытом, что соотносится с доктринальными положениями Закона Украины «О дошкольном образовании», Государственной национальной программы «Образование» («Украина XXI века») Базовым компонентом дошкольного образования. Актуальность проблемы, современные требования к воспитанию младших дошкольников, потребности практики в совершенствовании процесса воспитания эстетических чувств младших дошкольников определили выбор темы исследования «Воспитание эстетических чувств младших дошкольников средствами театрализованной игры».

Работа состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы и приложений.

В первом разделе «Воспитание эстетических чувств как научная проблема» проанализированы понятия «эстетические чувства», дана характеристика театрального искусства как средства активизации эмоционально-чувственной сферы дошкольников, раскрыто воспитанный потенциал театрального искусства, представлен анализ современного состояния проблемы исследования. Выяснено, что эстетические чувства - это длительные психические состояния, проявляющиеся в постижении красоты в явлениях природы, в труде, в гармонии красок, звуков, движений и форм. эстетические чувства, которые являются результатом переживания человеком красоты или уродства объектов восприятия, будь то явления природы, произведения искусства, поступки человека. Воспитание эстетических чувств - это процесс

целенаправленного развития способности личности к полноценному восприятию и правильного понимания прекрасного в искусстве и действительности. В процессе воспитания эстетических чувств важно научить детей видеть, воспринимать и понимать красоту. Любуясь прекрасным, ребенок не может оставаться равнодушной, она переживает, у него возникают определенные чувства. Важно научить детей различать действительно красивое и безобразное.

Во втором разделе определены принципы и обоснованы педагогические условия воспитания эстетических чувств, а именно: создание эстетически-развивающей театрально-игровой среды, использование различных видов театра кукол в воспитании дошкольников, активизация эмоционально-чувственной сферы ребенка на основе диалогического взаимодействия воспитателей, детей и родителей.

Проведенное нами исследование не исчерпывает всех аспектов исследуемой проблемы. Дальнейшего изучения и обоснования требует разработка методических основ эстетического воспитания дошкольников средствами театра кукол, а также обеспечение преемственности эстетического воспитания младших, средних и старших дошкольников средствами инновационных технологий

An integral component of modern general education in Ukraine is the acquisition by the younger generation of national cultural experience, which corresponds to the doctrinal provisions of the Law of Ukraine "On Preschool Education", the State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI Century"). The urgency of the problem, modern requirements for the education of younger preschoolers, the need for practice in improving the process of educating the aesthetic feelings of younger preschoolers determined the choice of research topic "Education of aesthetic feelings of younger preschoolers by means of theatrical play."

The work consists of an introduction, two sections, conclusions, list of references and appendices.

The first section "Education of aesthetic feelings as a scientific problem" analyzes the concept of "aesthetic feelings", describes the theatrical art as a means of activating the emotional sphere of preschoolers, reveals the educational potential of theatrical art, presents an analysis of the current state of research. It has been found that aesthetic feelings are long-term mental states that are manifested in the realization of beauty in the phenomena of nature, in work, in the harmony of colors, sounds, movements and shapes. Aesthetic feelings, which are the result of human experience of beauty or ugliness of objects of perception, whether natural phenomena, works of art, human actions. The education of aesthetic feelings is a process of purposeful development of the individual's ability to fully perceive and correctly understand the beautiful in art and reality. In the process of educating aesthetic feelings, it is important to teach children to see, perceive and understand beauty. Admiring the beautiful, the child can not remain indifferent, she is worried, she has certain feelings. It is important to teach children to distinguish between truly beautiful and ugly.

The second section defines the principles and substantiates the pedagogical conditions for the education of aesthetic feelings, namely: the creation of aesthetic

and developmental theater and play environment, the use of different types of puppet theater in preschool education, activation of the emotional sphere of the child on the basis of dialogic interaction of educators, children and parents.

Our study does not cover all aspects of the problem under study. Further study and substantiation requires the development of methodological principles of aesthetic education of preschoolers by means of puppet theater, as well as ensuring the continuity of aesthetic education of younger, middle and old preschoolers by means of innovative technologies.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДИТИНИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	8
1.1. Психолого-педагогічний аналіз поняття естетичні почуття	8
1.2. Театральне мистецтво як засіб активізації емоційно-почуттєвої сфери дошкільників	20
1.3. Виховний потенціал театрального мистецтва	27
1.4. Аналіз сучасного стану проблеми дослідження (за результатами констатувального експерименту)	34
РОЗДІЛ II ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	41
2.1. Створення естетично-розвивального театрального-ігрового середовища	41
2.2. Використання різних видів театру у навчально-виховній роботі з дошкільниками	47
2.3. Активізація емоційно-почуттєвої сфери дитини на засадах діалогічної взаємодії вихователів, дітей та їх батьків	55
ВИСНОВКИ	62
ЛІТЕРАТУРА	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Реформування освіти у відповідності з концептуальними засадами «Нової української школи» спонукає педагогів до впровадження нових наукових підходів, інноваційних ідей та технологій виховання дітей у закладах освіти. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти України зазначено, що естетичне виховання – це важлива складова духовно-культурного розвитку особистості, здійснення якої повинна забезпечити держава. «Краса врятує світ» – ця крилата фраза залишається актуальною і сьогодні. Почуття прекрасного зумовлює радість і

оптимізм, духовно збагачує людину, спонукає її до навчання, натхненної праці і творчості.

Виховання естетичних почуттів, смаків, потреб набуває актуальності саме в дошкільному віці, оскільки знання, вміння та навички, отримані дитиною у ранньому дитинстві, впливають на її подальший розвиток та життєтворчість. У сфері духовного життя, повсякденної праці, спілкування з мистецтвом і природою, у побуті, в міжособистісному спілкуванні – скрізь людина зіштовхується з естетичними явищами. Адже у житті прекрасне й не красиве, трагічне і комічне грають істотну роль. Краса приносить естетичну насолоду і задоволення, стимулює трудову активність, робить приємним наше буття.

Краса безумовно пов'язана з душею людини, її працею, поведінкою, мовою, зовнішністю. Творча душа людства, в тому числі й українського народу, витворила справжні шедеври виховання у дитини почуття прекрасного: від маминої колискової пісні до складних видів мистецтва, якими може оволодіти людина протягом життя, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві.

Природу феномену «естетичне виховання» вивчали філософи (Н. Бердяєв, Ю. Борєв, І. Зязюн та інші), соціологи (С. Комаров, В. Потапчик, О. Семашко). Вчені розглядали естетичне виховання як засіб соціалізації молодого покоління, залучення його до духовних і культурних цінностей суспільства. Психологи І. Бех, М. Боришевський, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець вивчали психологічні аспекти формування естетичних почуттів, потреб дитини.

Проблема естетичного виховання дітей широко репрезентована у спадщині видатних педагогів та діячів освіти А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, П. Юркевича. Суттєвий внесок в сучасну теорію і практику естетичного виховання дітей внесли відомі вчені та педагоги-новатори: О. Альохін, О. Бальян, Т. Комарова, Б. Ліхачов, О. Хворостов, В. Шацька, А. Щербо. Естетичне виховання, як цілеспрямована система заходів, покликана пробудити у душі кожної людини потяг до краси, захоплення перед прекрасним у всіх його проявах, яке дозволить йому творити світ. Науковці вважають, що починати прилучати дитину до творів мистецтва треба з раннього дошкільного віку, впроваджуючи системний підхід. Причому виховувати її не як споглядальника і слухача, а як активного творця краси.

На початку 90-х років ХХ ст. теорія естетичного виховання дітей дошкільного віку збагачується результатами наукових досліджень, здійснених В. Котляром, Н. Кириченко, Л. Макаренко, С. Науменко, Л. Шульгою та іншими. Помітною в цей час стає тенденція до оновлення змісту естетичного виховання в дитячому садку. Так, аналізуючи особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку, вчені зосереджуються на таких проблемах: розвиток самоконтролю дітей в образотворчій діяльності (Т. Доронова); ігрові методи у навчанні дітей образотворчої діяльності (Г. Григор'єва); ознайомлення дошкільників із творами живопису (Р. Чумічева); вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників (А. Шевчук). Незаперечною залишається думка, що введення дитини в світ краси і гармонії починається з формування естетичних почуттів, які є результатом переживань та внутрішнього ставлення дитини до того, що відбувається в її житті, до того, що вона пізнає, як діє. Значний внесок у розробку театральних ігрових форм і методів навчання та виховання школярів

присвячені роботи А.Єршової, А.Капської, О.Комаровської, Г.Костюшко, Т.Люріної, Т.Пені, С.Соломахи, К.Чухман, В.Шахрай та ін.

Провідну роль у вихованні естетичних почуттів дошкільників відіграє мистецтво, зокрема театр ляльок з його полі функціональною природою та невичерпним педагогічним потенціалом. Мистецтво театру ляльок – це особливе відображення оточуючого світу, це той унікальний інструмент, за допомогою якого виховується культура естетичних почуттів і переживань дітей, який дає досвід емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу. Завдяки своїй емоційній та дієвій природі, театр ляльок пронизує душу дитини, розвиває естетичну свідомість, вчить дитину співпереживати, співчувати, співпрацювати. Театралізована діяльність забезпечує реалізацію потенційних можливостей дитини, адже театр ляльок – це казковий край, в якому дитина граючись радіє та пізнає чарівний світ краси та добра.

Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчать, що у педагогіці накопичений багатий досвід реалізації потенціалу театру ляльок у естетичного виховання дітей засобами театрального мистецтва. Водночас у реальному сьогоденні виховні можливості театру ляльок та театралізованої діяльності дитячих закладів використовуються недостатньо. Так, залишаються не визначеними особливості моделювання процесу виховання естетичних почуттів дошкільників засобами театру ляльок, потребують подальшого обґрунтування педагогічні умови естетичного виховання дошкільників, інноваційні театральні технології та прийоми виховання малят.

Таким чином, наявними є суперечності: між об'єктивною потребою у використанні педагогічного потенціалу театру ляльок у вихованні естетичних почуттів дошкільників та невизначеністю педагогічних умов здійснення означеного процесу; між високим естетико-виховним потенціалом театрального мистецтва і недостатнім його використанням у дошкільній практиці; між усвідомленням естетико-виховного потенціалу театралізованого мистецтва і недостатньою розробкою методичних засад його впровадження в навчальний процес закладів дошкільної освіти.

Актуальність дослідження й зазначені суперечності зумовили вибір теми дослідження: «Виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності».

Об'єкт дослідження – процес виховання дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. Опрацювати наукову та методичну літературу з проблеми дослідження та здійснити теоретичний аналіз базових понять «почуття», «естетичні почуття», «виховання естетичних почуттів».

2. Вивчити стан виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності

3. Визначити показники та з'ясувати рівні естетичних почуттів дітей молодшого дошкільного віку

4. Визначити принципи та обґрунтувати педагогічні умови виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань були використанні наступні **методи**: аналіз науково-методичної літератури, аналіз досягнень вихованців, спостереження, бесіди, анкетування, компетентних оцінок, педагогічний експеримент.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проходило у закладі дошкільної освіти № 26 «Веселка» м. Вінниці. В експерименті взяли участь педагогічні працівники закладу (8 осіб) та діти молодшого дошкільного віку груп «Чомучки» і «Калина» (48 осіб).

Апробація та впровадження результатів дослідження відбувалось шляхом:

- участі у V Міжнародній електронній науково-практичній конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 14 - 15 березня 2018 року);
- звітній науково-практичній конференції викладачів та студентів ФДПОМ (квітень 2018р.);
- у Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя» (VII школа наукового досвіду) 21-22 листопада 2018 року, м. Вінниця

Попередні результати дослідження опубліковано:

- Жабченко Д.О. Українські народні ігри – основа естетичного виховання дошкільників //Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики: Матеріали V Міжнародної електронної науково-практичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 14-15 березня 2018 року) / За заг. ред. Т.В. Мартинюк, В.Я. Реді. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2018. – 193 с.

- Жабченко Д.О. Естетичне виховання дошкільників засобами театральної діяльності //Наукові записки. Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів

- Бабій Діана, Федорук Надія. Впровадження інтегрованого підходу до театралізованої діяльності дітей молодшого дошкільного віку // Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VII школа наукового досвіду): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 21-22 листопада 2018 року. – Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2018. – с.,

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, літератури та додатків. Основний зміст викладено на сторінках. Загальний обсяг роботи становить сторінки.

РОЗДІЛ I. ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДИТИНИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Психолого-педагогічний аналіз поняття естетичні почуття

На початку ХХІ століття перед освітянами постали якісно нові проблеми, спричинені інформатизацією комунікативної сфери, комерціалізацією, переорієнтацією на масову культуру таких потужних носіїв естетичної інформації, як електронні засоби масової інформації), Інтернет, поширенням контрмистецтва, деестетизацією мистецтва та ін., а отже певною втратою духовності. Ці процеси значною мірою породжують конфлікт естетичних установок, поглядів, смаків, деформує впливають на естетичний світ молодого покоління. Як зазначають науковці, ігнорування чи осуд цих процесів непродуктивні. Потрібно глибоко їх осмислити та внести відповідні корективи у сфери навчання та виховання дітей, починаючи з перших років життя.

Повноцінне естетичне виховання дитини починається з періоду дошкільництва. Історія педагогіки накопичила, відшліфований часом, безцінний досвід естетичного виховання молоді, який залишається актуальним і сьогодні. Необхідно так його спрямувати, щоб цінності класичної культури та народної педагогіки не були знищені комп'ютерною цивілізацією та новим темпоритмом. Головною запорукою успіху естетичного виховання є відкритість для інноваційних ідей.

Занурившись в історію філософської думки розумієш, що з давніх часів мислителі античності, а згодом філософи просвітителі почали підносити красу й досконалість до культу. Осмислюючи сутність прекрасного вони одночасно стали перейматися проблемами сприйняття його людиною, буття його в людській свідомості і чуттєвій сфері. Певний час у сприйнятті людством дійсності панував *космологізм* – сприймання космосу як втілення гармонії, краси, а з V ст. до н. е. суспільна думка стверджувала, що джерелом прекрасного, крім космосу, природи, є творчість людини. Одним із перших таке бачення запропонував Сократ, який, намагаючись розкрити співвідношення між етичним і естетичним, послуговувався поняттям «калокагатія» на позначення єдності прекрасного і доброго, гармонії внутрішнього і зовнішнього. Саме з того часу фігурує вічна тема мистецтва і виховання, яка полягає в з'ясуванні співвідношення красивого і корисного.

Ідею єдності добра і краси, тобто гармонії, пропагував Аристотель. Природу сприйняття прекрасного, джерела талановитості, проблеми естетичного виховання досліджував Платон, доводячи, що саме від впливу мистецтва залежить духовний та моральний світ дитини. Йому належать твердження про відносність краси, абсолютне прекрасне. Водночас митцеві він відводив посередницьку роль, вивищуючи над ним представників утилітарних професій (лікаря, ремісника), проголошуючи Бога творцем абсолютної краси []. Вважаючи мистецтво та естетичне пізнання відображенням світової (космічної) гармонії, Аристотель обґрунтував таку категорію естетики, як «мімезис» (грец. *mimesis* –наслідування), яке приносить людині особливе задоволення. Сьогодні вчені постійно доводять, що ця здатність властива людині з дитинства. Без наслідування дитина не могла б опанувати свої перші знання, навички. Саме

завдяки йому людина відрізняється від тварин. Аристотель був переконаний у необхідності узагальнення і передавання художнього досвіду в процесі виховання.

Проблеми естетичного виховання намагалися розв'язати і мислителі Давнього Сходу, зокрема Стародавнього Китаю. Вони наслідували вчення Конфуція, який був переконаний, що виховання має починатися з поезії, а закінчується вивченням правил етики, музики, яка втілює в собі найвищі естетичні почуття та цінності. Під впливом цих ідей розвивалась теорія та практика виховання дітей. Саме музика, за твердженням Сюнь-цзи (298—238 до н. е.), відкриває шлях до досконалості.

Зі зміною культурно-історичних епох змінювались тлумачення та ставлення до «прекрасного». Але у всі часи йому належала відповідна роль у бутті людства. В епоху середньовіччя (IX – XV ст.) естетичним ідеалом правив аскетизм, життєві цінності обмежувалися сферою релігійності, а мистецьке життя – вимогами церкви. Джерелом естетичного життя вважались елементи богослужіння (церковний спів, музика), храмове мистецтво. Епоха Відродження (XIV – XVI ст.) ознаменувала повернення до античних традицій у мистецтві, естетичному житті, у системі естетичного виховання особистості. Мистецтво стало справжнім рушієм культурного і навіть економічного прогресу, що зумовило активне використання його у педагогічній практиці естетичного виховання молоді.

Новий час, що зазорів наприкінці XVI – на початку XVIII ст., сповістив про зародження нових, капіталістичних відносин, які потребували духовно вільної, ініціативної особистості. Руйнування патріархально-феодальних устоїв прислужилося бурхливому розвитку мистецтв, їх різноманітних напрямів, течій, шкіл, що згодом засвідчило їх небувалу роль у суспільних процесах, у формуванні особистості. Цей період пов'язаний із початком нової епохи і в педагогіці, яке пов'язують із ім'ям талановитого педагога Я.-А. Каменським. Вчений звертав увагу на естетику мови учнів, з цією метою пропонував розвивати у дітей музичні уміння, вивчати напам'ять вірші та складати рими. У дидактичному посібнику «Видимий світ у малюнках» Я.-А. Каменський рекомендував розвивати у дітей почуття краси «живої і звукової абетки» за допомогою природи.

Питання виховання естетичних почуттів знайшли своє глибоке відбиття в працях відомих педагогів-класиків: А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, П. Юркевича. Запорукою успішного виховання дітей, за Г. Сковородою, мають бути добрі настанови, викорінення поганих звичок. Він рекомендував у зв'язку з цим такі методи виховання, як бесіда, роз'яснення, приклад, поради та ін. Виховуючи дітей, радив педагог-філософ, необхідно вдаватися до переконань, привчати критично ставитись до себе та аналізувати свої вчинки.

Великого значення естетичному вихованні дітей дошкільного віку надавав К. Ушинський, який стверджував, що дитя мислить формами, фарбами, звуками. Його успішність залежить від того, наскільки самі вихователі усвідомлюють сутність прекрасного, його роль у житті людини і формуванні особистості дитини. На думку педагога, художня література, усна народна творчість мають важливе значення у вихованні естетичних почуттів та

успішому навчанні дітей. Вони сприяють збагаченню їх естетичних вражень та почуттів, формуванню виразної, влучної, повноцінної мови. Прислів'я, приказки, скоромовки та інші твори дитячого фольклору мають великий педагогічний потенціал, розвивають у дітей відчуття звукової краси рідної мови.

Естетичне виховання дітей є невід'ємною складовою педагогічної концепції С. Русової. Знаний педагог бачила головне завдання в тому, щоб «... розвинути свідомість, естетичний смак задля найкращого приймання художніх вражень», розвинути «почуття краси, опанувати закони гармонії і в житті, і в душі своїй, і в творах майстрів, і в наших власних творах і вчинках» [53, с. 5]. С. Русова пов'язувала теорію і практику естетичного виховання дітей з ідеями народності виховання і навчання, вважаючи ігри, усну народну творчість, свята, природу невичерпним джерелом для пробудження в дитині духовних сил та естетичних почуттів. За її твердженням, розвиток вищих почуттів має спільну основу – єдність естетичного і морального виховання.

Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створено людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його», – повчав В. Сухомлинський [56, с. 167]. Виховання дитини за законами краси – головна ідея педагогічної спадщини вченого. «Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнку, фантазії, творчості», – повчав В. Сухомлинський. Краса невіддільна від доброти вона облагороджує життя, надихає людину на добрі та корисні справи. «Краса – могутній засіб виховання чутливої душі. Це вершина, з якої ми можемо побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш самого себе, і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе». В. Сухомлинський вказував, що дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Донесені в ранньому дитинстві до серця маленької людини багатогранні відтінки людських почуттів, зможуть підняти її на такий щабель культури, якого вона не досягне ніякими іншими засобами і в інші періоди життя. У роки дитинства, отрочства особливо важливо, щоб дитина знайшла, відчула, усвідомила в собі красу, пережила захоплення красивим, людським у самій собі. Через красиве – до людського.

Сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві. Перші кроки у безмежному, складному і загадковому світі дитина робить у дошкільному віці. За словами Януша Корчака, вона прагне створити свій казковий світ дитинства, своєрідний мікрокосм реального світу, де панують добро і краса. Батьки та педагоги допомагають знайти, побачити і відчутти. Вони вчать розуміти красу поезії, музики, живопису, а через мистецтво глибше усвідомити все, що оточує: природу, предмети, працю людини і її духовні надбання. Отже, краса нерозривна з добротою, вона облагороджує життя, надихає людину на добрі справи та вчинки.

Суттєвий внесок в сучасну теорію і практику естетичного виховання дітей внесли відомі вчені та педагоги-новатори: О. Альохін, О. Балян, Т. Комарова, Б. Ліхачов, О. Хворостов, В. Шацька, А. Щербо. Філософські, психологічні, мистецтвознавчі аспекти естетичного виховання школярів розглядаються в дослідженнях І. Беха, Ю. Боревого, Л. Виготського,

Е. Ігнат'єва, Б. Лук'янова, Г. Шевченко та інших. Вчені пропонують впроваджувати системний підхід до естетичного виховання дітей, починаючи з дитячого садку засобами різних видів мистецтв.

Аналізуючи особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку, вчені зосереджуються на таких проблемах: розвиток самоконтролю дітей в образотворчій діяльності (Т. Доронова); ігрові методи у навчанні дітей образотворчої діяльності (Г. Григор'єва); ознайомлення дошкільників із творами живопису (Р. Чумічева); вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників (А. Шевчук). Незаперечною залишається думка, що введення дитини в світ краси і гармонії починається з формування естетичних почуттів, які є результатом переживань та внутрішнього ставлення дитини до того, що відбувається в її житті, до того, що вона пізнає, як діє.

Почуття – стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, яке відображає значення цих явищ відповідно до її потреб і мотивів [22]. Почуття виділяють у сприйнятій і уявній дійсності явища, які становлять для людини стабільну потребово-мотиваційну значущість. Почуття мають виражений предметний характер, тобто пов'язані з конкретним об'єктом (предметом, людиною, подіями життя тощо). Одне й те саме почуття може реалізуватися в різних емоціях.

Емоції (від лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаний з інстинктами, потребами й мотивами, що відображають у формі безпосереднього тимчасового переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість для життєдіяльності індивіда явищ і ситуацій, які діють на нього. Супроводжуючи практично будь-які вияви активності суб'єкта, емоції є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Емоції оцінюють дійсність і доводять свою оцінку до організму мовою переживань. Емоції погано піддаються вольовій регуляції, їх важко викликати за своїм бажанням.

Емоції суб'єктивні, оскільки одні й ті самі явища для різних людей можуть мати різне значення та викликати різні почуття.[28, с.146; 29]. Емоції і почуття характеризуються полярністю і пластичністю. Кожному почуттю протистоять протилежні почуття і переживання, між якими існують безліч переходів. Так, радості протистоїть горе, любові – ненависть, колективізму – егоїзм тощо. Разом з тим, однакові емоції і почуття можуть усвідомлюватися людиною з різною глибиною в залежності від значущості причин, що їх викликали, особливостей діяльності, здійсненою особистістю. особливостей діяльності, здійсненою особистістю.

У науковій літературі виділяють такі групи почуттів:

- моральні почуття, що відбивають ставлення людини до вимог моралі (почуття справедливості, честі, обов'язку, відповідальності, патріотизму, солідарності тощо);
- естетичні почуття, які є результатом переживання людиною краси або потворності об'єктів сприймання, будь то явища природи, твори мистецтва, вчинки людини;

- інтелектуальні (пізнавальні) почуття, які виникають у процесі здійснення гностичної і дослідницької діяльності (почуття ясності або нечіткості думки, подиву, здивування, впевненості у знаннях, сумніву) [29, с. 55].

Естетичні почуття – це тривалі психічні стани, що проявляються в осягненні краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійна узгодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають почуття приємного, насолоди, які глибоко усвідомлюються та вшляхетнюють душу. Ці почуття викликають твори мистецтва, ними людина утверджує себе в предметному світі. Залежно від рівня загальної та мистецької культури люди по різному відгукуються на красу. Одні глибоко переживають гармонійно виражені ритм і риму, переходи та взаємопереходи між кольорами, звуками, формами та рухами, інші не відчують цієї гармонії й захоплюються грубими, різкими звуками, безладними рухами, випадковими поєднаннями кольорів.

Вищий рівень розвитку естетичних почуттів виявляється в почуттях прекрасного, піднесеного, гармонійного, досконалого [65, с. 87]. Розглянемо сутність кожного поняття більш детально:

- почуття прекрасного. Прекрасне розуміється як найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість або про те, що сприяє вдосконаленню життя. Прекрасне, як категорія естетики, має декілька особливостей: прекрасне відбивається у так званих законах краси (законах симетрії, міри, гармонії, ритму); категорія «прекрасне» має конкретно-історичний характер і разом з цим залежить від конкретних соціальних умов життя особистості; розуміння прекрасного зумовлюється рівнем індивідуальної особистісної культури людини;

- почуття піднесеного. Піднесене – категорія естетики, яка відбиває сукупність природних, соціальних та художніх явищ, які є винятковими за своїми кількісно-якісними характеристиками, завдяки чому вони виступають як джерело глибокого естетичного переживання [65, с. 96]. З метою більш глибокого усвідомлення сутності поняття «піднесене», доцільно порівняти цю естетичну категорію з категорією «прекрасне»: якщо прекрасне завжди несе у собі людську міру, то піднесене являє собою перевищення міри, що вражає людську свідомість силою або масштабом свого прояву; прекрасне – це те, що освоєно людиною, це область людської свободи, піднесене ж несе щось незрозуміле, це область свободи у перспективі, воно – колосальне, могутнє, перевершує можливості сучасного людства. У зв'язку з цим, піднесене пов'язане не тільки з сильними позитивними емоціями (захоплення, захват), але й здатне викликати почуття трепету, священного жаху тощо [65, с. 78];

- почуття гармонії сьогодні розглядається в системі споріднених естетичних понять – правильності, симетрії, закономірності. Гармонія виступає як певний тип міри, де якісні протилежності перебувають в єдності і цілісності [65, с. 80];

- почуття досконалого. В історії естетики простежується думка про ототожнення понять досконалого й естетичного. Прекрасне, піднесене,

гармонія втрачають своє «обличчя», якщо віддаляються від досконалості. Досконале залишається основною естетичною категорією.

В історії естетики визначальною є думка про зв'язок естетичних категорій прекрасного, гармонійного, досконалого з етичними категоріями істини, блага, добра. Естетичні почуття тісно пов'язані з моральними почуттями. Вони вшляхетнюють особистість, надихають її високими прагненнями, утримують від негативних вчинків. Не випадково моральна цінність краси з найдавніших часів вважається орієнтиром естетичних прагнень людства, адже прекрасне поєднується з суспільною моральною природою особистості. А.Шефтсбері зазначав, що у поведінці людини тісно поєднуються моральний і естетичний аспекти. Об'єктивна природна краса, на його думку, розкривається у людській діяльності як моральне добро. Отже, моральною може бути тільки естетично діяльна і естетично сприйнятлива особистість. Відображення цих думок ми знаходимо у В.Алексеевої. Дослідниця стверджує, що прояв прекрасного у поведінці людини є проявом морального, оскільки прекрасне за своєю природою – «безкорисливе, а безкорисливе за своєю природою – моральне» [30, с. 136]. Отже, сутність естетичної поведінки передбачає звільнення людини від вузькоогоїстичного інтересу і вигоди і піднесення її до безкорисливого, справді людського ставлення до іншого. Саме тому естетична поведінка є водночас моральною. Отже, естетичні почуття є істотними чинниками у формуванні духовного та морального обличчя людини.

Важлива складова естетичних почуттів – світосприйняття, яке виражається в образах реального життя, ідеалах дитини, позначається на її практичній діяльності, рішеннях, планах, вчинках. Дитячі естетичні почуття завжди насичені емоціями, переживаннями, ставленнями. Вони свідчать про гармонію дошкільника зі світом чи розлад з ним, задоволеність чи незадоволеність своїм життям.

У своїх пошуках і відкриттях дитина спирається на такі почуття, як *прекрасне* – довершене за формою і змістом; *потворне* – антипод прекрасного (виродливе, нице, огидне); *досконале* – довершене, витончене, сповнене позитивних якостей; *гармонія* – досконале поєднання всіх елементів; *міра* – співвідношення кількісних і якісних ознак предмета; *цінність* – значущість, якої люди надають речам і явищам і яка є основою ставлення до них. Усі ці феномени тісно пов'язані з моральністю, оскільки прекрасним, досконалим, гармонійним є те, що характеризує красу людини, її працю і результат цієї праці, взаємини інших людей. Саме у цих своїх виявах прекрасне становить цінність для людини. «Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створено людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його», – стверджував В.Сухомлинський [56, с. 167].

Слід зазначити, що естетичні почуття не є вродженими, притаманними людині з перших днів життя. Їх потрібно формувати. Естетичні почуття є підвалинами естетичної свідомості, на яких можуть формуватися складніші елементи її структури, що забезпечують естетичний розвиток і вдосконалення особи та суспільства. На думку С. Максименка, «естетичні почуття – це відчуття краси явищ природи, праці, гармонії барв, звуків, рухів і форм» [30, с.335].

У красі навколишнього світу дитина черпає духовне багатство – доброту, сердечність, чуйність, готовність до творення і утвердження прекрасного. «Краса, підкреслював В. Сухомлинський, це радість твого життя. Людина, стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [58, с. 220]. «Хто з вас не пам'ятає, як разом з батьком чи з матір'ю їхав на возі з сіном, дивився в глибоке зоряне небо, мріяв про щось казкове? Як тонко підмітив народ красу природи, якими виразними, яскравими, соковитими, запашними словами назвав її явища! Скільки є слів, які означають лиш те, що відбувається з вогнем: горить, палає, блищить, жевріє, полум'яніє... І кожне слово має свій відтінок» [58, с. 167].

В. Сухомлинський радив шукати в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалили б вогник захоплення в дитячих очах. У статті «Слово про слово» читаємо: «Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – найтонший різець, здатний доторкнутись до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватись ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й створити її» [56, с.167].

Е. Крупник під естетичними почуттями розуміє «чуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм» [38, с. 25]. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають почуття приємного, насолоду, яка глибоко хвилює та вшляхетнює душу. Ці почуття викликають твори мистецтва.

Виховання естетичних почуттів – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності. У процесі виховання естетичних почуттів важливо навчити дітей бачити, сприймати і розуміти красу. Милуючись прекрасним, дитина не може залишатися байдужою, вона переживає, у неї виникають певні почуття. Важливо навчити дітей розрізняти справді красиве і потворне. Завдання виховання – створення умов, які б сприяли формуванню емоційної сфери дитини, адже багатство емоційної сфери людини свідчить про її духовне багатство.

У практиці дошкільного освіти застосовують різні засоби виховання естетичних почуттів дітей, а саме:

- твори образотворчого мистецтва. Під час розглядання картини або скульптури, яка відображає життя людей, тварин чи природні явища, у дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія. Вона мислить, фантазує, уявляє, бачить за картиною образи, долі, характери.
- музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу дитини, на її поведінку.
- художню літературу. Головним виразником естетики в літературі є слово. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили. Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається насамперед розумом. Тому література – важливий засіб розвитку інтелекту дітей [63, с. 124]. Театр, кіно, телебачення, естрада, цирк. Цінність їх у тому, що крім змістовної частини, вони об'єднують у собі

елементи багатьох видів мистецтв (літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю тощо).

- поведінку і діяльність дітей. Гідні вчинки дітей, успіхи в різних видах діяльності повинні стати предметом обговорення з естетичних позицій.
- природу: її красу в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і неживій природі.
- факти і події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна чистота духовна досконалість повинні бути предметом обговорення з дошкільниками в ході бесід та розмов.
- оформлення побуту (залучення дітей до посильної допомоги у створенні естетичної обстановки у груповій кімнаті, дошкільному закладі, вдома).

Наглядно ця класифікація представлена на рисунку 1.1.

Виняткову роль в естетичному вихованні дошкільників відіграють заняття естетичного спрямування: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, музичні та фізичні заняття). На таких заняттях діти не тільки здобувають теоретичні знання з різних видів мистецтв, а й набувають конкретних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності

Рис.1.1. Засоби виховання естетичних почуттів дітей дошкільного віку

Розвиток естетичних почуттів відбувається разом із розширенням емоційно-почуттєвої сфери дошкільників. Про особливості розвитку емоційно-почуттєвої сфери дитини мова піде в наступному параграфі.

1.2. Театральне мистецтво як засіб активізації емоційно-почуттєвої сфери дошкільників

Період дошкільного дитинства (від двох до шести років) вважають віком ефективного розвитку, який характеризують бурхливі нестійкі емоції, швидкий перехід від одного емоційного стану до іншого, емоційна імпульсивність, що виявляється в міміці, жестах, позах та мовних зворотах. В науковій літературі знаходимо різноманітні концептуальні підходи до трактування понять «емоція і почуття», «емоція та афект», «емоція і переживання», «емоція і психічний стан», що свідчить про невпорядкованість та розмитість визначень окремих підкласів цілісної, динамічно змінної емоційної системи. У ряді досліджень (Б. Ананьєв, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, П. Якобсон, та ін.) вживається два поняття – «емоції» та «почуття» – як синоніми одного значення. В інших роботах (В. Вілюнас, О. Леонтєв, І. Шингаров, та ін.) емоції, почуття та переживання розглядаються як різні значення. З іншого боку, емоції розглядаються як властивості психіки (В. Вітвицький, В. Вундт, І. Павлов, Б. Теплов, та ін.), як процеси (У.Джемс, Ж.Піаже, З.Фрейд, та ін.), як стан психіки (Б. Додонов, С. Рубінштейн, та ін.).

Найбільш поширеним у психології є визначення емоцій як психічного відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, зумовленого співвідношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта (В. Вілюнас, А. Петровський, С. Рубінштейн, та ін.).

Емоції є формою відображення дійсності, своєрідність якого полягає у тому, що вони відображають значення об'єктів для життя людини у формі переживання (приємне – неприємне, задоволення – незадоволення). Вони виникли як засіб, що дає змогу живим організмам визначати біологічну значущість зовнішніх впливів і внутрішніх станів. Це – узагальнена чуттєва реакція у відповідь на сигнали, які зумовлюють зміни у фізіології організму – у свідомості людини постають не образи предметів і явищ, а переживання. Враховуючи значення об'єктів, людина регулює свою діяльність за допомогою волі: уникає шкідливого та засвоює корисне. Тому часто емоційно-вольові процеси розглядають у єдності, називаючи їх афективною сферою особистості (Л. Виготський).

Аналіз низки теоретичних досліджень з проблеми емоцій свідчить, що фактично термін «емоція» вживається у двох різних значеннях. Перше з них – у широкому тлумаченні – позначає всю сферу переживань людини, а друге – у вузькому значенні – ситуативний прояв цих переживань. Почуття ми розглядаємо як різновид емоцій у широкому тлумаченні зі специфічними ознаками. Вони є стійким психічним явищем, властивим особистості та визначеним її ставленням до тих чи інших сторін дійсності. Емоцію у нашому дослідженні ми будемо розглядати як ситуативний вияв переживання. З такого

тлумачення впливає нерозривна єдність емоцій та почуттів, що дає підстави розглядати їх як цілісну емоційно-почуттєву сферу особистості.

Питання про кількість і види емоційних реакцій вивчається та обговорюється впродовж тривалого часу. Існуючі сьогодні класифікації емоцій різняться ознаками, які беруться за основу, як от:

- модальність (позитивні-негативні, приємні-неприємні, задоволення-незадоволення);
- інтенсивність (слабкі і сильні);
- тривалість (тривалі, нетривалі);
- глибина (глибокі, поверхневі);
- усвідомленість (усвідомлювані, неусвідомлювані);
- функції; вплив на організм (стенічні і астенічні);
- зміст (моральні, праксичні, естетичні, інтелектуальні).

Провідним положенням щодо розвитку емоційно-почуттєвої сфери є його тісне переплетіння із розвитком особистості дитини. Саме емоційно-почуттєвий розвиток розглядається як основа особистісного (О. Запорожець, В. Котирло, Ю. Приходько, Т. Титаренко та ін.). У процесі психічного розвитку відбувається соціалізація вродженої здатності дитини до емоційних переживань, вони поєднуються із ставленнями особистості та відбувається перехід до стійких психічних явищ – почуттів. У процесі дошкільного періоду вирізняють основні етапи емоційно-почуттєвого розвитку, на кожному з яких відбуваються важливі та специфічні перетворення.

У нашому дослідженні ми будемо спиратися на періодизацію І. Підласого, основою якої слугують стадії фізичного та психологічного розвитку дитини, з одного боку, і умови, в яких здійснюється виховання, – з другого [50]. Вікова періодизація дошкільного віку (від 2 до 6 років) виходить із завдань виховання дітей на різних етапах дошкільного дитинства, здійснює поділ дитинства на такі періоди:

- ранній дошкільний вік (2 – 3 роки);
- молодший дошкільний вік (3 – 4 роки);
- середній дошкільний вік (4 – 5 років);
- старший дошкільний вік (5 – 6 років).

Період дошкільного дитинства можна назвати віком пізнавальних емоцій, до яких відносяться почуття здивування, зацікавлення, допитливість. Діяльність дітей, стосунки з дорослими й однолітками, реакції на нові обставини, ставлення до персонажів казок, розповідей сповнені емоцій і почуттів, що спонукають активно сприймати світ, стимулюють вплив на пізнавальні та інші психічні процеси, виробляють індивідуальне ставлення та сприйняття світу, мотивують їхні вчинки.

У дошкільному віці емоції дитини вже опосередковуються його ставленням до тих чи інших явищ. Внаслідок появи опосередкованості емоцій, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, керованими. Емоції у функції передбачення включаються у внутрішні механізми забезпечення супідрядності мотивів як важливий їх компонент. Відбувається інтенсивний розвиток вищих почуттів у процесі виконання різних видів діяльності малюка – трудової, продуктивної, ігрової. Особливістю вищих почуттів є їх тісний

взаємозв'язок (О.В.Запорожець, В.К.Котирло, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.М.Титаренко та ін.).

Дитину легко налякати, розсердити, зацікавити, викликати у неї задоволення, радість. Вона відкрита до сприйняття і впливу емоцій, які переживають інші діти й дорослі («емоційна заражуваність»). У дошкільному віці почуття переважають над усіма сторонами життя дитини, надають їм відповідного забарвлення і виразності. Малюк ще не вміє керувати своїми переживаннями, майже завжди перебуває у полоні почуттів, які мають бурхливий, безпосередній і мимовільний характер. Вони швидко і яскраво спалахують і не менш швидко згасають. Бурхливі веселощі часто змінюються слізьми.

Найсильніше і найважливіше джерело переживань дитини – її взаємини з іншими людьми. Якщо дорослі ласкаво ставляться до неї, визначають її права, виявляють увагу, то у неї переважає бадьорий, життєрадісний настрій, вона переживає емоційне благополуччя – почуття впевненості, захищеності, яке сприяє своєчасному розвитку особистості дитини, виробленню у неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до людей. Прояви ставлення до дитини викликають у неї відповідні почуття – радість, гордість, співчуття, страх, образ, гнів, заздрість та ін. Вона гостро переживає як ласку, похвалу, так і розчарування, несправедливість.

Емоційність є основною психофізіологічною особливістю дитячого віку. Її вікові зміни зумовлюють зміни у поведінці та емоційно-почуттєвій сфері. Почуття стають глибшими, стійкішими, раціональнішими. Почуття виникають пізніше, ніж ситуативні емоції. Формуючись на основі емоційного досвіду, вони впливають на динаміку і зміст ситуативних переживань або спонукають до вчинків. Як зазначено у термінологічному словнику, почуття (feelings) – це специфічно людські, узагальнені, стійкі переживання ставлення до потреб, задоволення або незадоволення яких зумовлює позитивні або негативні емоції [20].

Діти дошкільного передусім відчують почуття любові, ніжності, симпатії до рідних (матері, батька, сестер, братів, бабусі, дідуся), часто виявляють до них піклування, співчуття. Подібно ставляться до тварин, особливо кошенят, цуценят. Щиру ніжність виявляють до немовлят, ляльок, іграшкових тварин. Симпатія дошкільників може проявлятися у формі неусвідомлюваного альтруїзму – бажання допомогти іншому, поділитися з ним тим, що самому приносить задоволення; задоволення від розділеної радості. Дошкільники щиро виражають співчуття персонажам літературних творів, можуть з великим зацікавленням і співпереживанням слухати одну й ту саму історію, сприймати її персонажів, як знайомих і близьких. Найяскравішим почуттям дошкільників під час слухання розповідей і казок є співчуття до тих, хто потрапив у біду, зазвичай позитивних героїв, хоч іноді дитина може пожаліти і злодія, коли тому дуже погано. Однак найчастіше вони обурюються вчинками негативних персонажів, прагнуть захистити від них улюбленого героя. Важливо, щоб діти розуміли, що вчинки бувають гарні, красиві, достойні і погані, які викликають в оточуючих осуд, обурення, зневагу.

Аналіз робіт педагогів-практиків та власних спостережень за поведінкою дітей дають змогу констатувати, що почуття перетворюють дитину з пасивного

слухача на активного учасника, коли вона уважно слухає казку. Жахаючись події, яка має відбутися, вона нерідко вимагає, щоб перестали читати страшну для неї історію (казку) або сама придумує прийнятний, з її погляду, варіант сюжету, часто відчуває себе у ролі героя. Розглядаючи ілюстрації до казок, дошкільники намагаються безпосередньо втручатися у події: замальовують або видряпують зображення негативних дійових осіб, обставин, що загрожують герою.

Любов і ніжність до людей поєднуються з обуренням і гнівом щодо тих, кого дитина сприймає як кривдника. Вона не усвідомлено ставить себе на місце людини, якій вона симпатизує, переживає її біль, несправедливість щодо неї, ніби це стосується її самої. Однак, коли інші діти, навіть улюблені братик чи сестричка, користуються, як їй здається, більшою увагою, дитина переживає почуття ревності. До початку дошкільного віку здатність відчувати страждання іншого виявляється в тому, що малюк не лише співпереживає іншому, а й сумує, боїться разом з ним, а побачивши сльози, також починає плакати. Водночас дитина може проявляти і байдуже, навіть жорстоке ставлення до людей.

Взаємини з іншими людьми, їхні вчинки є найважливішим, але не єдиним джерелом почуттів дошкільника. Радість, ніжність, співчуття, здивування, гнів та інші переживання можуть виникати у нього щодо тварин, рослин, іграшок, предметів і явищ природи, яким дитина приписує особливості людських дій і переживань. Вона співчуває зламаній квіточці або дереву, обурюється дощем, який заважає гуляти, гнівається на камінь, який її вдарив.

Таким чином, розвиток емоційно-почуттєвої сфери є одним із напрямів психічного розвитку особистості, у процесі якого відбувається соціалізація вродженої здатності дитини до емоційних переживань, які поєднуються із ставленнями особистості та відбувається перехід до стійких психічних явищ – почуттів. Основними психологічними умовами емоційно-почуттєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку є стиль взаємовідносин дитини з батьками, різні види її діяльності, взаємини з ровесниками, надання можливостей для творчого самовиявлення особистості дитини. Отже, емоційно-почуттєвий розвиток дітей є керованим процесом, який дозволяє формувати особистість дитини, її взаємини з оточуючими.

Розвиток емоційно-почуттєвої сфери дітей молодшого дошкільного віку пов'язаний з появою у нього нових інтересів, мотивів, потреб. Інтенсивно розвиваються соціальні емоції та моральні почуття, а на їх ґрунті народжуються естетичні почуття. Дитина починає керувати перебігом та вираженням емоцій, впливаючи на себе за допомогою мовлення (спочатку зовнішнього, а згодом – внутрішнього). Особливістю емоційно-почуттєвого розвитку молодшого дошкільника є його орієнтованість на пізнання та самореалізацію.

Унікальна роль у розвитку емоційно-почуттєвої сфери та вихованню естетичних почуттів дошкільників належить театральному мистецтву, зокрема театру ляльок. Про що мова піде в наступному параграфі.

1.3. Виховний потенціал театрального мистецтва

Театр ляльок – найулюбленіший вид театру для малюків. Виникнення та становлення театру ляльок як виду мистецтва вивчали дослідники А. Авдеєв, О. Казиміров, Ю. Кужель, А. Куліш, О. Кисіль, Н. Смирнова, Й. Федас, А. Федотов та ін. Походження та історію українського лялькового вертепу досліджували Л. Архимович, О. Білецький, М. Грицай, М. Йосипенко, Є. Марковський, І. Франко та ін. Педагогічною наукою накопичений гарний досвід використання театральних технологій в закладах дошкільної освіти. Театр ляльок та театралізована діяльність малюків сприяє розвитку дитячої фантазії (Т. Комарова, Н. Палагіна та ін.), збагаченню мовлення, допомагає дитині висловити своє ставлення до побаченого (Б. Ананьєв, Л. Виготський, І. Лернер, Є. Ігнат'єв, Б. Цикін та ін.), а театралізована діяльність забезпечує реалізацію потенційних можливостей дитини, адже театр ляльок – це казковий край, в якому дитина граючись радіє та пізнає чарівний світ краси та добра.

Характер впливу сценічного мистецтва на людину свідчить, що театр – це не тільки відображення дійсності, але й художня творчість, особлива практично-духовна діяльність людей. «Театр є надзвичайнішим з усіх видів мистецтва», – наголошував К. Станіславський. [56, с.384]. Сила театрального впливу на людину пояснюється гармонійним синтезом поезії, живопису, музики, сценічного мистецтва, яке створюється одночасно режисерами, акторами, художниками, музикантами і, звичайно, глядачами. Театр об'єднує різні види мистецтв, використовує синтез їх художньо-виражальних засобів для формування естетичних почуттів; пантоміма, костюм, гра актора – все це подвоює враження, причому сценічний вплив сприймається цілою групою осіб, внаслідок чого розвивається спільне, масове відчуття, що загострює моменти сприйняття [56, с. 384]. Саме тому театральне мистецтво має унікальний педагогічний потенціал.

Мистецтво театру ляльок – це особливе відображення оточуючого світу, це той особливий інструмент, за допомогою якого виховується культура естетичних почуттів і переживань дітей, який дає досвід емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу. Завдяки своїй емоційній та дійовій природі, театр ляльок проникає у душу дитини, розвиває естетичну свідомість, вчить дитину співпереживати та співчувати.

Театр ляльок приваблює дітей тому, що головним засобом сценічної виразності є лялька, яка живе своїм життям, рухається, танцює, співає, радіє завдяки акторам-ляльководам. Як не дивно, сила ляльки-актора саме в тому, що вона не жива. Лялька не людина, і тому може надзвичайно гостро і точно відобразити, узагальнити той чи інший тип характеру чи поведінки, вона збуджує уяву та активізує увагу, породжуючи яскраві образи. Через гру з лялькою маленька дитина входить у життя, дорослішає, набуває практичного досвіду.

Лялька – втілення потаємного світу дитинства, коли все навколо уявляється чарівним та прекрасним. Дитина дорослішає, але лялька-іграшка, лялька-образ, лялька-алегорія, лялька-витвір мистецтва продовжує жити поряд із нею, маючи ніби два обличчя: одне – повернене до заповітного світу

дитинства, інше – нагадування про реальне життя. Чи не тому на все життя ми зберігаємо до ляльок особливе, не завжди усвідомлене ставлення, народжене їхньою незрозумілою, але дієвою і привабливою магичною силою. Існує навіть така прикмета-думка : «Якщо діти часто граються ляльками, то в родині буде прибуток і достаток, а якщо дитина зневажливо ставиться до іграшок – варто чекати нещастя». Недаремно в колиску дитини клали ляльку – «оберіг», вважаючи, що вона береже її спокій і сон. «Де гра – там і радість», – кажуть в народі.

Театральне мистецтво близьке і зрозуміле дітям перш за все тому, що в основі його лежить гра. Як зазначає І.Барановська, використання елементів театральної діяльності, а саме театру ляльок, ... на основі принципу добровільного залучення дитини до театральної гри ... дозволить вчителю навчати поступово, непомітно, практично не втручаючись у складні процеси взаємодії світу реального і світу фантазій, у якому живуть діти під час гри, активізуючи пізнавальний інтерес молодших школярів до глибоких знань, спрямовуючи роботу їхньої уяви на розуміння людських, духовних цінностей та культурних досягнень [4, с. 6 – 10].

За своєю художньою суттю театр ляльок дуже близький до жанру казки, в якій художній образ здатен жити сам по собі без попередніх пояснень. В театрі ляльок дитина діє і за ляльку, і за себе, декодує знання про світ і систему взаємовідносин у ньому, про взаємозв'язок подій і поведінки у реальному житті, про трансформацію казкових смислів у реальність. В театрі ляльок, подібному до таємничої казкової атмосфери, матеріалізуються дитячі мрії, розкриваються та реалізуються ще не відкриті задатки і здібності, адже театралізована діяльність відбувається в атмосфері доброзичливого спілкування. Виховання ляльковими виставами – це впровадження у дошкільну освіту через образну систему дитячого мислення філософії для дітей, яка дає їм відповідь на питання про сенс життя, про добро і зло, про красу і потворність, про любов і ненависть, про людяність, про стосунки людини з людиною і людини з природою та інші загальноновизнані морально-етичні принципи.

Педагогами практиками помічено, що нова інформація засвоюється дітьми легше, емоційніше, а отже й ефективніше, коли перекласти її на образну казкову мову. Казці надавав великого значення В. Сухомлинський, називаючи її коліскою думки, яку дитина має запам'ятати на все життя. Тисячу разів переконувався, що, наповнюючи світ фантастичними образами, створюючи ці образи, діти відкривають не лише красу, але й істину. Без казки, без гри уяви дитина не може жити, без казки оточуючий світ перетворюється для неї у красиву, але все ж таки намальовану на полотні картину; казка змушує цю картину ожити. Казка – це образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки» [59, с.172]. Казка невіддільна від краси сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем» [59, с.177]. «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, увагу, волю, вона починається у процесі розповіді, вищій її світ – інсценізація» [59, с.184].

Театралізована гра ставить на місце сухої зубрячки живий і яскравий образ, глибоке і живе переживання. Отже, драматизацію можна розглядати як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності шляхом стимулювання емоційно-почуттєвої сфери дитини, що забезпечує активне, дійове сприймання знань. Слухаючи ляльку (рукавичну, пальчикову, мімічну), діти ототожнюють себе з ляльковим героєм і сприйматимуть його досвід і знання, як свої власні. Використання персонажів лялькового театру на різних етапах занять сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності дітей, мобілізує увагу та вольові зусилля. Це, однозначно, сприяє успішності засвоєння навчального матеріалу.

У казках червоними нитками проходять дві головні ідеї; перша – оспівування краси рідної природи, виховання любові до кожної грудочки рідної землі, любові до кожної тваринки; друга – оспівування краси людських стосунків, любові до Батьківщини, до батьків, повага до старших, дружби взаємодопомоги. Наприклад, казки В Сухомлинського, М Коцюбинського, твори дитячого фольклору, тощо. Краса складних філософських понять стає доступною завдяки тому, що діти із задоволенням ознайомлюються з кращими творами, намагаються аналізувати вчинки героя, переносять почуте на власний досвід та вчаться робити висновки.

Велика роль у вихованні естетичних почуттів дошкільників належить вихователю, в його умінні за допомогою театральних технологій, емоційно та образно допомогти дітям відкрити ті сторони краси, які не під силу їм самотійно зрозуміти. Важливо дбати про життєдайну красу педагогічного процесу, щоб він приносив дітям радість. Педагог-гуманіст В Сухомлинський зазначав, що «пізнаючи відтінки краси природи, хлопчики та дівчатка переживали життєрадісне почуття повноти духовних сил, жадобу до пізнання все нових джерел естетичних барв» [58, с.113]. Потрібні постійні вправлення, які істотно збагачують світ дитини. Адже віра в себе, в свої сили є осередком людської краси.

Залучення дошкільників до театральної діяльності створює можливості виявити та розвинути їх кращі потенційні задатки та риси у чарівній казковій атмосфері маленького театального дива. Підсумовуючи вищесказане, визначимо основні принципові положення, які мають стати підґрунтям організації процесу виховання естетичних почуттів дітей дошкільного віку:

Принцип гуманізму – передбачає гуманне ставлення до кожної дитини, а саме: гуманізацію взаємин між вихователями і вихованцями, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довір'я до неї. Важливим є сприйняття особистості вихованця як вищої цінності, визначення її права на свободу, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності.

Принцип природовідповідності – виховання передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників, багатогітї анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей, визначення вихователем змісту діяльності відповідно до віку, сил та можливостей дітей.

Принцип емоційної насиченості – впливає з природи розвитку і діяльності дитини. Позитивні емоції народжують такий стан дитячої душі, коли думка стає особливо яскравою, вчення відбувається легко, швидко і приємно. Якщо дитині, яка перебуває в поганому настрої читати казку, то її слухання

вона буде сприймати, як тяжкий, обтяжливий труд, очікування, що дитина зрозуміє зміст і зможе дати відповіді на запитання будуть марними. Ось чому вченню передують позитивні настрої як очікування приємної події. Без позитивного ставлення навчання втрачає чи не половину своєї сили. Вчити того, хто до цього не розташований, – пусте заняття. Учити дитину, в яку вже вселилися страх, ненависть, відраза, – значить намагатися насильно впровадити в її душу високі істини. Таке знання здебільшого не приносить ніякої користі. Тому слід дбати про привабливість навчання, знань. Це вселить упевненість в душу дитини, підтримає його перші самостійні кроки. Цей принцип передбачає розвиток у дошкільників інтересу до знань на засадах співтворчості та співробітництва вихователя і вихованця.

Принцип актуалізації творчого самовираження, адже самовираженням є способом реалізації людиною себе як особистості в діяльності, спілкуванні, вирішенні життєвих проблем, реально суспільних і особистісно значущих; орієнтація на життєву перспективу (К.Абульханова-Славська). Особистісним самовираженням є активна діяльність людини, що передбачає оптимальне використання і розвиток її можливостей (О.Кононко, Л.Середюк). Саме в період дошкільництва самовираження набуває актуальності у зв'язку зі зміною соціального середовища, адаптацією до дитячого колективу. Зазначимо, що головним новоутворенням цього віку є готовність до взаємодії з оточуючим світом та явищами природи, іншими людьми та з самим собою. Характерною особливістю молодшого дошкільного віку є формування самосвідомості, рушійною силою якої, за твердженням С.Рубінштейна, є зростаюча реальна самостійність дитини, яка виражається у зміні її взаємовідносин. Дитина 3-4 років стає більш самостійною, незалежною від дорослих, розширюються та ускладнюються її відносини з оточуючими.

Найважливішою умовою розкриття творчої активності дітей засобами театральних технологій є створення загальної атмосфери доброзичливості, свободи, можливості досягти успіху для кожної дитини. Під час виконання дітьми завдань їм необхідно надавати допомогу. Слід намагатися організувати спілкування таким чином, щоб кожна дитина могла відкрито радіти результатам як власної, так і спільної творчості.

Зазначимо, що в практиці народного виховання виробилася розгалужена система різноманітних методів-стимулів. Найпоширенішими із заохочень є схвалення доброго вчинку дитини, похвала, нагорода, лагідний погляд, усмішка. У народній виховній практиці традиційно заохочення та покарання розглядаються як дуже делікатні й вибіркові виховні методи. Заохочувати слід із дотриманням високої вимогливості, а карати – з виявом поваги до особистості. Як кажуть в народі: «Не вчи дитину штурханцями, а вчи хорошими (красивими) слівцями».

Принцип єдності естетичного і педагогічного впливу. Виховання естетичних почуттів спирається на надбання національної культури, забезпечує формування високих моральних якостей: національної свідомості, почуття патріотизму, людської гідності тощо. Тому, слід поєднувати досвід, набутий етнопедагогікою, та можливості театального мистецтва, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери, народно-естетичних смаків і потреб. Адже театр володіє великою силою, він виховує розум глядачів через серця.

Наступним кроком нашого дослідження стане з'ясування сучасного стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти м. Вінниці. Про це мова піде в наступному параграфі.

1.4. Аналіз сучасного стану проблеми дослідження (за результатами констатувального експерименту)

З метою вивчення особливостей формування естетичних почуттів у дітей молодшого дошкільного віку нами було проведено констатувальний експеримент, який проходив у закладі дошкільної освіти № 26 «Веселка» м. Вінниці. В експерименті взяли участь педагогічні працівники закладу (8 осіб) та діти молодшого дошкільного віку груп «Чомучки» і «Калина» (48 осіб).

Констатувальний експеримент проходив у два етапи. Робота передбачала наступні завдання:

- на першому етапі – провести опитування педагогічних працівників закладу та з'ясувати напрямки та форми роботи з естетичного виховання дітей, проаналізувати освітні програми з естетичного виховання дошкільників, визначити педагогічні умови, які, на думку вихователів, сприятиме вихованню естетичних почуттів у дітей молодшого дошкільного віку;

- на другому етапі – дослідити рівень естетичних почуттів дітей молодшого дошкільного, тобто чи вміють діти бачити, сприймати, розуміти, оцінювати та створювати красу, вивчити прояви естетичних почуттів у різних видах театралізованої діяльності.

Опитування педагогічних працівників закладу проходило за допомогою анкетування та бесід (додаток А). Можна констатувати, що у своїй роботі вихователі керуються міністерськими програмами «Українське дошкільня», «Дитина», «Я у світі», а також парціальними програмами «Радість творчості» та «Грайлик».

Особливий інтерес для нас представляла програма «Грайлик», яку використовують у своїй роботі двоє з опитаних респондентів. Ми ознайомились зі вказаною програмою. Вона складена на допомогу вихователям в організації театралізованої діяльності в дошкільних закладах освіти. В ній обґрунтовані умови успішної освітньої роботи з дітьми та засоби театралізованої діяльності. Парціальна програма художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку «Грайлик» (автори О.М. Березіна, О.З. Гніровська, Т.А. Линник), на нашу думку, дозволить значно розширити та доповнити зміст роботи педагогів закладів дошкільної освіти з питань організації театралізованої діяльності. Складена відповідно до Базового компонента дошкільної освіти з урахуванням вікових психолого-фізіологічних особливостей розвитку дітей вона розкриває особливості та умови успішної освітньої роботи, завдання та змістові блоки з організації театралізованої діяльності з дітьми молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. У програмі окреслено основні напрямки та особливості організації театралізованої діяльності в дитячому садку, обґрунтовано умови успішної освітньої роботи та її змістові блоки, які орієнтують педагогів-вихователів на кінцевий результат (оволодіння

життєвими компетенціями та вміннями) в організації театралізованої діяльності [23].

Також ми здійснили аналіз парціальної програми художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку «Радість творчості» (автори: Р.М. Борщ, Д.В. Самойлик). В ній особливу увагу приділено виявленню, збереженню та розвитку творчого й особистісного потенціалу дитини. Серед пріоритетних завдань програми – розвиток емоційно-естетичного сприймання та ціннісного ставлення до краси навколишнього світу, формування уявлень про різні види мистецтва та їх характерні особливості, розвиток творчих здібностей і збагачення індивідуального художньо-естетичного досвіду кожної окремої дитини. Як зазначено в програмі «Дошкільне дитинство – це особливі періоди у становленні особистості. У перші роки життя відбувається процес найінтенсивнішого розвитку всіх функціональних можливостей людського організму. Всі основні знання, вміння та навички, що ними послуговується людина впродовж усього життя, здебільшого формуються саме в цей час. Своєчасне спілкування з творами різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, літературного, театрального, архітектурного, декоративно-ужиткового та ін.) відкриває дитині світ реально існуючої краси, формує її переконання, впливає на поведінку, дарує великі можливості для пізнання прекрасного та розвитку емоційно-естетичних почуттів» [52, с.4].

Особливу цінність для нашого дослідження мали тематичні розділи програми, а саме: «Малятам про театр, цирк та кіно», «Краса музики», «Дивовижні відкриття та радість творчості». Визначені програмою основні завдання та показники життєвої компетентності кожної вікової групи дошкільників, представлена орієнтовна тематика занять орієнтують вихователів до використання новітніх методів та технологій навчання, творчого ставлення до розвитку дошкільнят [52].

Аналіз програм розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкільня», «Дитина», «Я у світі», а також парціальних програм «Радість творчості» та «Грайлик» дозволяє зробити висновок, що їх зміст орієнтує вихователів на знайомство дошкільників з чарівним світом театру з раннього віку шляхом включення їх у театралізовану діяльність. На наш погляд, використання в роботі методичних рекомендацій, що містяться у парціальній програмі «Грайлик» значно полегшує роботу вихователів у цьому напрямку, допомагає зробити театралізовану діяльність малят системною та різноманітною. Дана програма спрямовує вихователів на знайомство дітей (починаючи з молодшого дошкільного віку) із різними видами театру ляльок, окреслює основні блоки умінь та навичок, які мають розвинути малята у процесі гри з театральною лялькою.

Анкетування педагогічних працівників закладу показало, що тільки 25% (2 ос.) респондентів хоча б епізодично використовують у своїй роботі різні види театру ляльок, а саме: театр на дерев'яних ложках, театр кружок, пальчиковий театр, театр іграшок, рукавичний. «Найбільш подобається дітям театр рукавичних ляльок, адже лялька-рукавичка рухається, може передавати різні емоційні стани, копіювати та наслідувати манери та риси характеру певного персонажу. А ще вона може розсмішити навіть емоційно скутого

малюка, покращити настрій дитини та визвати посмішки» – зазначили респонденти (додаток А).

У ході опитування респонденти вказали, що використовують у роботі з дітьми різноманітні ігри з елементами театралізації, це переважно сюжетно-рольові ігри. 75% (6 ос.) опитаних зазначили, що театралізовані ігри корисно організовувати не тільки на заняттях, а під час дозвілля та на прогулянці, адже вони позитивно впливають на емоції дітей, покращують настрій, дозволяють активізувати, організувати дітей та зробити невимушеним засвоєння необхідних знань норм та правил поведінки, які у подальшому сприяють естетичному вихованню дошкільників.

Можна зробити висновок, що залучення малят до театралізованої діяльності має гарні наслідки, позитивно впливає на емоційно-почуттєву сферу дитини. Організація театралізованих ігор та вистав потребує багато часу на підготовку, створення акторів ляльок, вивчення ролей, тощо. Всі респонденти зазначили, що до участі в організації та проведенні театралізованої діяльності корисно залучати батьків.

Наступним кроком констатувального етапу стало визначення критеріїв, показників та з'ясування рівнів естетичних почуттів дошкільників. Було вибрано три компоненти естетичних почуттів : потребово-мотиваційний, емоційно-регулятивний та діяльнісний, яким відповідали критерії, тобто теоретично розроблені показники рівня сформованості естетичних почуттів. У визначенні показників і ознак естетичних почуттів дитини вихідними стали: з одного боку, інтегральні прояви особистості, з другого – їх динаміка – «зона найближчого розвитку».

Таким чином естетичні почуття є цілісним утворенням, яке має високий рівень сформованості потребово-мотиваційного, емоційно-регулятивного та діяльнісного компонентів. Визначення рівня естетичних почуттів у дітей молодого дошкільного віку проводилось за такими показниками:

- прояви позитивних емоцій;
- потреба у сприйнятті прекрасного;
- розуміння слів «гарно», «чудово», «прекрасно», «яскраво», «неохайно»;
- здатність адекватно оцінювати прекрасне;
- потреба у створенні прекрасного

Нами було визначено 4 рівні естетичних почуттів :

- високий – наявність та прояв усіх критеріїв;
- середній – більша половина показників;
- достатній – половина показників;
- низький – майже повна відсутність ознак.

Для того, щоб визначити рівні естетичних почуттів малят ми застосували комплекс методів: спостереження, практичні методи (прямі, спеціальні, закриті, відкриті питання під час бесіди-діалогу, метод експертних оцінок, «асоціативний куш» (додаток Б, В).

Протягом перебування дошкільників у дитячому садку ми проводили спостереження за їх поведінкою, реакціями, емоційним станом не тільки на заняттях, а під час інших видів діяльності. Цікаво було споглядати як діти реагують на пояснення краси у природі, взаємовідносинах, поведінці,

мистецьких творах. Малюки милувалася квітами, граційністю тварин (кішка), кольоровою гамою та мистецтвом ілюстрацій, милозвучністю звуків природи та музичних інструментів, чарівністю рідних облич, тощо. Звичайно, систематичне акцентування уваги вихователя на значенні слів «красиво», «гарно» давало позитивні результати. Діти намагалися наслідувати вчинки та дії дорослих, вчилися бути охайними, уважними, ввічливими.

У ході експерименту ми застосували технологію асоціативний куш. Ми розуміли, що встановити причинно-наслідкові зв'язки та дібрати певну асоціацію молодшим дошкільникам буде важко у зв'язку з віковими особливостями. Отже, завдання було спрощено. Спочатку на фланелеграф було прикріплено малюнок доброго чарівника, який допомагав діткам добирати картки із зображенням гарних вчинків та проявів поведінки, емоційних станів, що виражають гарний настрій. Звичайно, інколи завдання потрібно було неодноразово пояснювати. Загалом, ми отримали наступні результати: правильно прикріплювали картки у групі «Чомучки» – 4 чол. (16,5%), у групі «Сонечко» – 5 чол.(21%). Плутались у виконанні деяких завдань у групі «Чомучки» – 7 чол. (29%), у групі «Сонечко» – 7 чол. (29%). Решті важко було справитись із завданням.

Наступним було завдання вибрати гарні та красиві іграшки серед запропонованих та пояснити свій вибір. Щоб мати точні результати це завдання діти виконували індивідуально, тобто вихователь особисто підбирав іграшки для кожної дитини, враховуючи її уподобання. Завдання діти виконували індивідуально, щоб виключити будь-які утиски та скутість. Відмітимо, що малеча (94%) обирала яскраві, охайні та м'які іграшки, отже у розумінні малят яскрава, охайна – отже гарна, м'яка та усміхнена – значить добра, тепла, лагідна – отже красива. Такі данні підтверджують нашу думку, що естетичні почуття розвиваються одночасно із моральними.

Перегляд комедійної вистави «Наш веселий колобок», у виконанні акторів Вінницького академічного театру ляльок «Золотий ключик» справила на малят яскраве враження: діти активно та емоційно реагували на пригоди колобка, раділа, коли він був кмітливим та винахідливим, вболівали та співчували, коли потрапляв у халепу, разом із колобком підстрибували під музику, коли той котився по доріжці. Майстерність акторів була високо оцінена маленькими глядачами, діти плескали у долоньки та посміхалися.

Для отримання повної об'єктивної картини звернули за допомогою до вихователів груп, з проханням заповнити експертні листки та виставити відповідні бали (максимальний 4) за п'ятьма показниками: прояви позитивних емоцій; потреба у сприйнятті прекрасного; розуміння слів «гарно», «чудово», «прекрасно», «яскраво», «неохайно»; здатність адекватно оцінювати прекрасне; потреба у створенні прекрасного. Узагальнені результати представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Узагальнені дані результатів констатувального експерименту

Рівні	Критерії та показники естетичних почуттів (у %)					
	Прояви позитивних емоцій	Потреба у сприйнятті прекрасного	Розуміння слів «гарно», «чудово»,	здатність адекватно оцінювати	потреба у створенні прекрасного	Узагальнений результат

			«прекрасно»	прекрасне		
Низький	2%	8 %	-	12 %	4%	5%
Достатній	48%	54 %	50%	42 %	52%	50 %
Середній	42%	38 %	46%	28 %	36 %	38%
Високий	8 %	-	4 %	12 %	8%	7%

Таким чином у ході констатувального експерименту було встановлено:

1. Естетичні почуття молодих дошкільників мають прихований характер, який потрібно активно та цілеспрямовано розвивати засобами комплексної взаємодії мистецтв, що притаманно природі театру ляльок, в якому в синкретичній єдності існують різні види мистецтв.

2. Майже 75% респондентів з кожної групи до початку експерименту були малоактивні, скуті у своїх діях та почуттях, вони з острахом включалися у різні види діяльності, але ляльки актори театру «Золотий ключик» та можливість торкнутися до кмітливого колобка та хитрої лисички зробило спілкування з дітьми приємним та невимушеним. Отже, включення різних видів театру ляльок та елементів театральної діяльності в навчально-виховний процес дитячого садка допоможе створити належні умови для формування естетичних почуттів молодших дошкільників.

РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Створення у дитячому садку естетичного театально-ігрового середовища для вихованців

Освітнє середовище дитячого садку являє собою динамічну структуру, у якій дитина, яка проходить «освітній цикл», розвивається та формується як особистість. Поняття «естетичне середовище» увійшло до сфери досліджень різних наук достатньо давно. Різні його аспекти висвітлені в наукових працях філософів (М. Каган, М. Киященко, Л. Новікова), соціологів (Ю. Лармін, У. Суна), психологів (О. Запорожець, В. Петренко), мистецтвознавців (В.Аронов, В. Глазичев, О. Іконников, Л. Шепета), у практиці відомих педагогів (С.Шацький, А.Макаренко, М.Монтессорі, В.Сухомлинський, С. Русова) питанням естетичної організації навчання та побуту дітей, художньо-естетичному оформленню їх освітнього середовища приділялось досить багато уваги.

Так, найважливішою передумовою розкриття внутрішнього потенціалу дитини Марія Монтессорі вважала самостійну творчу діяльність вихователя у створеному просторово-предметному естетичному середовищі. На думку вченої, завдання педагога полягає, насамперед, у наданні дитині естетичних засобів саморозвитку й ознайомленні її з правилами користування ними. Збагачене естетичне середовище передбачає єдність соціальних і природних

засобів, а також врахування природовідповідних компонентів для забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини та розвитку її естетичних почуттів.

Розглядаючи естетичне середовище освітнього закладу як феномен педагогічної діяльності дослідники найчастіше розглядають два його компоненти: соціальний (загальна естетична атмосфера спілкування) та предметно-практичний (естетичність матеріальних предметів, обладнання (ігрове, спортивне, навчальне, тощо). Естетичне середовище – це сукупність умов, які забезпечують естетичний розвиток дітей.

Однією з основних умов створення в дошкільних навчальних закладах розвивального естетичного середовища для дітей є опора на особистісно орієнтовану модель взаємодії між вихователем і дітьми. Це означає, що пріоритетним завданням педагога є забезпечення інтересів дитини у задоволенні її природних естетичних нахилів і потреб. Педагог керується положенням: «Не поруч, не над, а разом» – такий девіз має стати основою у створенні сприятливих між особових стосунків у групах дитячих садків. Як зазначає О. Кононко умовно розвивальне естетичне середовище дитини можна представити у вигляді кола, в центрі якого простір «Я» (середовище внутрішнього життя дитини), який поділено на сегменти : предметно-ігрове, природне та соціальне середовище. На нашу думку, обов'язковою умовою формування естетичних почуттів дитини є створення естетичного середовища в єдності всіх його складників, а саме : природного; предметно-ігрового; соціального; власного «Я» дитини. Організація естетичного розвивального середовища для дошкільників відбувається відповідно до програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».

Ми вважаємо, створення естетичного розвивального середовища сприяє виникненню інтересу та елементарних уявлень про естетику об'єктів, гармонію стосунків, взаємовідносин, мистецтво слова та спілкування, красу мистецьких творів та людини. Створюючи розвивальне естетичне середовище у групі «Сонечко» ми дотримувались певних правил, зокрема таких як: безпечність, урахування вікових закономірностей розвитку дітей, раціональність, динамічність, активність, комфортність кожної дитини, позитивне емоційне навантаження.

У контексті реалізації вимог Базового компоненту дошкільної освіти, відбувається перехід від традиційної навчально-дисциплінарної моделі освітнього середовища до створення естетичного розвивального середовища, в якому стимулюється суб'єктна активність дошкільника. Пріоритетними завданнями для вихователів є організація у дошкільному закладі естетичного середовища, моделювання відкритих і довірчих стосунків з його членами, гуманної взаємодії з дорослими, що означає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей і талантів [3].

Милозвучна мова українців має свою естетику, адже у спілкуванні найперше цінують ввічливість, привітність, доброзичливість. Люди вірили в силу добрих і лихих слів і казали про це так : «Рана загоїться, а лихе слово – ні». Традиційно українці вживали багато побажань при вітанні, запрошені до столу : «Їжте на здоров'я», «Смачного», а також перед виконанням будь-якої роботи : «Щоб легко почалося і вдало скінчилося».

Рідна мова є найважливішим, найбагатшим і найміцнішим підґрунтям створення виховного естетичного середовища, яке сприятиме адаптації дитини та активізації її взаємодії в дитячому колективі. В повсякденні дітей потрібно знайомити з традиціями українського мовленнєвого етикету : при вітанні бажати усіяких гараздів, здоров'я, добробуту. Наприклад : «Будь здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля свята».

Змалку дошкільників потрібно вчити естетиці мови та красі спілкування: вітатися та прощатися (першими вітаються молодші зі старшими), привчати розмовляти спокійно та лагідно, чемно вислуховувати дорослих, ввічливо звертатися із проханнями. Доброзичливість і ввічливість у спілкуванні передаються через словесні вітання, які в українському мовленнєвому етикеті є традиційними. Це побажання добра, здоров'я. Такі словосполучення виражають приязнь, лагідне ставлення до співрозмовника: доброго дня, доброго здоров'я, здорові були, доброго вечора у вашій хаті, добраніч. Якщо сучасна малеча частіше чутимуть від батьків та вихователів привітні привітальні естетично привабливі звертання, це сприятиме вихованню в них приязного естетичного ставлення до людей, збагаченню їхнього естетичного словника, естетичних знань. Наприклад, вживання слів ввічливості : вибачте мені, даруйте, дякую, перепрошую, будьте ласкаві, прошу, значно розширять та збагатять словничок молодших дошкільників. Основна вимога естетики спілкування в дитячому колективі – ввічливість, уважність, розуміння та повага до співрозмовників.

Естетичний простір групового приміщення також передбачає створення спеціальних естетичних зон : природознавчої, народознавчої, образотворчої діяльності, відпочинку та усамітнення, спортивної, і звичайно театральної-ігрової. Для створення естетичного театральної-ігрового простору ми добирали спеціальне обладнання та атрибути. Ми намагалися зробити об'єктування розвивального середовища дитини затишним і комфортним. Як от: у роздягальні шафи, в яких зберігаються речі малюків, були пофарбовані у ніжні пастельні тони, а на дверцятах прикріплені яскраві ілюстрації дитячих казок, які привертала увагу малюків а витонченістю ліній, барв і форм. Картинки були розміщені на рівні зросту малят, щоб вони могли легко їх роздивитися. У груповій кімнаті та у спальні ми намагалися привчати дітей до чистоти та порядку: складати на місце за собою іграшки, книжки, одяг, речі, зберігати їх у чистоті, не ламати і не рвати, адже чистота та охайність прикрашають людину. Поливати квіти, тому вони приносять велику користь даруючи ніжність та красу. У народознавчому куточку були представлені зразки традиційного українського одягу – вишиванка, віночок, які вражають око своєю ніжністю та самобутньою неповторністю кольорів та узорів. У образотворчій зоні діти могли малювати або розфарбовувати розмальовки олівцями та фломастерами, споглядаючи на натюрморти або пейзажі знаних художників та майстрів. У групі та у роздягальні була створена виставкова зона, де на огляд малят та їх батьків розміщувались малюнки та вироби дітей, які неймовірно тішили та милували око.

Театральної-ігрової куточок містив книжки-розкладки, різноманітні, виготовлені з різних матеріалів ляльки для театралізованої діяльності малят, видовий склад яких періодично змінювався по мірі опанування їх дітьми.

Ця зона містила бутафорні речі та знаряддя для будь-яких дитячих сюжетно-рольових ігор,

Створюючи естетичне театральні-ігрового середовище, ми керувались рекомендаціями, які містяться в Парціальній програмі «Грайлик». «Театральні-ігрове середовище має бути організоване так, щоб діти, діючи в ньому, могли активно пізнавати і перетворювати навколишню дійсність, формувати власний досвід, задовольняти інтереси, проявляти емоції, почуття, риси характеру. різноманітні матеріали, іграшки, атрибути мають раціонально використовуватися. розміщувати їх доцільно так, щоб дитина мала вільний доступ до матеріалів. Гармонійний добір матеріалів має сприяти формуванню у дітей художнього смаку, естетичних почуттів, створювати комфорт, відповідати віковим особливостям. наповнення доцільно постійно поновлювати, видозмінювати, – зазначено у документі [23, с. 29]

Велику увагу ми зосередили на тому, щоб зробити театральні-ігрову зону естетико-розвивальною, періодично змінювали її оснащення, додавали нових лялькових героїв та персонажів (рис.2.1.) Театральні-ігровий куточок вмщував ляльки різних видів театрів: настільний, пальчиковий, ложок, рукавички (Петрушки, бі-ба-бо), на фланелеграфі, образних іграшок, живих картинок. Були виготовлені, за допомогою батьків, ширма та декорації для навчальних вистав, придбані атрибути та бутафорні предмети для театралізованих ігор, атрибути та елементи до костюмів, аудіовізуальні посібники про театр, казки настільного театру, тощо. Іграшки були виготовлені із яскравих, безпечних та приємних на дотик матеріалів, вони легко одягалися на руку або пальчики рук, мали спеціальні підставки та шафи для зберігання

Рис.2.1.1. Театрально-ігрова зона молодших дошкільників

Ми намагалися, щоб театральнo-ігрове середовище стало привабливою арт-терапевтичною зоною для відпочинку та ігор, було естетично привабливим та цікавим для дітей; сприяло формуванню свободи дій і довільної поведінки; естетичного ставлення до світу через ознайомлення з різними видами театрів; поглиблювало знання та навички у театральній діяльності (вправлення з ляльками різних видів театру для малят), сприяло розумінню призначення атрибутів та необхідності удосконалення власних дій з ними; забезпечувало радість взаємоспілкування та спілкування з улюбленими казковими персонажами. Ми намагалися, щоб перебування у театральнo-ігровій зоні сприяло вихованню доброти, чуйності, справедливості, естетиці та краси поведінки, зовнішності, мови малят; надавало можливість кожній дитині відчути себе активним суб'єктом та творцем дивовижного художньо-театралізованого дійства.

2.2. Використання різних видів театру ляльок у навчально-виховній роботі з дошкільниками

Театралізована діяльність малюків – це одна з провідних ліній у вихованні естетичних почуттів дошкільників. Вона сприяє естетичному вихованню дітей в цілому, прилучає їх до чарівного та яскравого світу мистецтв, розвиває вміння чути, бачити, розуміти красу слова і дії. Мистецтво театру ляльок близьке і зрозуміле малятам, адже в його основі лежить гра, а це для дошкільників найголовніший аспект діяльності, адже граючись, діти невимушено розвиваються, навчаються, виховуються.

Мистецтво театру ляльок позитивно впливає на емоційно-почуттєву сферу дошкільника, воно акумулює життєву мудрість, оптимізм, енергію, етику та естетику народу. Це високий рівень естетичного виховання, адже він поєднує в собі впливи музики, пластики, танцю, мовлення та образотворчого мистецтва. Театр – це усвідомлення власного «я» та можливість самовираження особистості. У театралізованій діяльності формуються моральні якості, долаються недоліки: сором'язливим, невпевненим у собі дітям театр допомагає зняти напруженість, подолати сумніви стосовно себе, повірити у власні можливості; невгамовним та неорганізованим – навчитися витримки.

Беручи участь у театралізованих іграх, діти примірюють на себе різні соціальні ролі, опановують правила співпраці та спілкування, розширюють естетичні та пізнавальні інтереси, удосконалюють та тренують пам'ять, розвивають уяву, мислення. Вчать зчитувати символічну інформацію, яку містять звуки, кольорові фарби, лінії, кольори, образи. Завдяки цій діяльності мовлення, формується культура міжособистісного спілкування, розширюється світогляд, виховуються естетичні почуття та естетичні смаки. Театралізовані ігри сприяють духовному вихованню молодших дошкільників, розвитку естетичних почуттів, становленню характеру, прищепленню найкращих рис, утвердженню себе в суспільстві.

У ході формувального етапу експерименту, який проходив у групі «Чомучки» нами було розроблено план роботи з театралізованої діяльності, який припускав поетапне ознайомлення дошкільників із різними видами театру ляльок (додаток).

Знайомство з мистецтвом театру ляльок ми розпочали з перегляду вистави «Наш веселий колобок» (див. 1.4.). Наступним кроком стало обговорення вистави з малятами. Діти ділися враженнями про героїв вистави (колобка, лисичку, вовчика, зайчика, ведмедя) обговорювали їх вдачу, поведінку та дії, риси характеру, кмітливість, невгамовність та непосидючість, жагу до подорожей та всього нового, і, звичайно, зовнішність. Малюки намагалися пояснити :чому найбільше їм сподобався колобок – він співав, був веселим, втік від вовка, зайчика, ведмедя та лисички. Малюки пригадували героїв комедійної вистави, розповідали найбільш цікаві та інтригуючі моменти, пригадали пісеньку, яку співав колобок, спробували заспівати її разом. Бесіда проходила в атмосфері невимушеної розмови. Коли вихователь запропонував дітям спробувати зіграти роль колобка, з'явилося багато охочих. Так розпочалося знайомство дітей з театральною лялькою.

На наступному занятті ми спробували відтворити знайому малятам казку «Колобок» за допомогою театру на дерев'яних ложках. Актуалізація знань малят проходила у процесі спільного прочитання тексту казки. Театралізована творчість несе в собі могутній естетичний потенціал. Діти уважно розглядали ілюстроване зображення персонажів казки на дерев'яних ложках, які згодом перетворилися на справжніх. Вчилися розпізнавати їх емоційні стани за зовнішніми проявами, за допомогою навідних питань: чому колобок веселий? – він посміхається; а який настрій у сірого вовчика? – злий, сердитий, як ви про це дізналися? – чорні, великі очі, зсунуті брови, великі зуби; про що свідчить вираз обличчя, поза? і т.п.

На цьому етапі робота проходила шляхом поступового поглибленого вивчення художнього тексту завдяки використанню різних видів переказу (за ролями, вроздріб тощо). Бесіди за змістом та бесіди, що спрямовані на поглиблений аналіз зовнішніх проявів емоційного стану героїв вибудовувались у процесі знайомства з лялькою та її озвучення та оживлення.

Ми зосереджували увагу на розвитку дитячої уяви, подальшому збагачення емоційного досвіду через проникнення в емоційні стани літературних героїв, ознайомлення із засобами їхнього вираження в мовленні.

Виконання цих завдань здійснюється за допомогою застосування комплексу методів і прийомів: використання ілюстрацій, фотографій із зображенням людей і казкових персонажів у різних емоційних станах, імітаційно-ігрових вправ, дидактичних ігор із піктограмами для вправління дітей у визначенні емоційних станів за зовнішніми ознаками, завдань, переліку запитань до дітей із метою вправління їх у визначенні почуттів і емоційних станів героїв за мовленнєвими й зовнішніми проявами і т.д. Наприклад: «Як плаче чи сміється колобок?», «Який настрій у зайчика?», «Яким голосом говорить ведмідь?», як ви вважаєте, про що мріяв колобок?», «Чим колобок та інші герої вистави харчуються?», «Куди прямував колобок?» «Що потрібно було робити колобку, щоб не зустріти своїх ворогів?» тощо. Застосування такого комплексу прийомів дає змогу уникнути монотонності в мовленні дітей,

що виникає внаслідок механічного заучування тексту ролі без проникнення й відтворення почуттів героїв.

З дошкільного віку потрібно вчити дітей вслухатися в художнє слово, емоційно відгукуватись на нього. На заняттях звертались до творів дитячого фольклору (потішок, забавлянок, віршиків, в тому числі таких, які спонукають дітей до діалогу. Наприклад: «Був зайчик? – Був. Їв травичку? – Їв».

Ми акцентували увагу на практичному засвоєнні дошкільниками художніх засобів виразності. Були відібрані спеціальні творчо-ігрові вправи, спрямовані на розвиток умінь вірно підбирати інтонації, виразні рухи для передачі характеру та емоційного розкриття образу літературних героїв. Наприклад: «Покажи ходу», «Зміни голос» тощо. Особлива увага приділялась красі мови малюків, а саме роботі над технікою та виразністю мовлення. Діти виконували спеціальні ігрові вправи чистомовки, лічилки, потішки, віршики, які вчилися не тільки інтонаційно виразно промовляти, а й ще й показати за допомогою красивих рухів.

Після такої підготовчої роботи діти по групах драматизували фрагмент казки «Колобок», у ході якого вони вправляються в самостійному пошуку й використанні засобів виразності, а також в умінні водити ляльку.

Зазначимо, що структура занять може змінюватись залежно від ступеня ознайомлення дітей із літературним твором. На перших заняттях, де основна увага приділяється ознайомленню дітей із текстом художнього твору, може не бути підсумкової частини – вправління дітей у драматизації частин твору. Якщо дітям відомий твір, то проведення підсумкової частини заняття займає більше часу.

Кожна казка – це ланцюжок пригод, незвичайних ситуацій, що виникають у житті персонажів, а також і їхніх дій щодо вирішення певних завдань. У вихованні естетичних почуттів корисною та цікавою формою роботи стало використання театру картинок та театру на фланелеграфі.

Ілюстрування розповідей вихователя дітям молодшого дошкільного віку на фланелеграфі стало цікавою формою роботи. Картинки у певній послідовності показують на екрані. Утримує їх зчеплення фланелі, якою затягнуті екран і зворотна сторона картинки. Замість фланелі на картинки можна наклеювати і шматочки наждачного паперу. Ілюстровані картинки корисно вибирати спільно із малятами. Крім задоволення цей вид діяльності розвиває естетичний смак та естетичне ставлення до товаришів та акторів-ляльок. Різноманітні по формі екрани дозволяють створювати «живі» картинки, які зручно демонструвати всій групі дітей. Цей вид ігор дозволяє зобразити масові сцени, наприклад, «зустріч звірів», «спільну трапезу чи хоровод».

Театр картинок та театр на фланелеграфі доречно використовувати на початкових етапах знайомства з мистецтвом театру ляльок як на заняттях, так і при проведенні розваг. Оскільки картинки самі по собі статичні та нерухомі, для ілюстрованого показу дітям добираються такі твори, у яких рухи персонажів не мають важливого значення. Текст промовляється повільно, щоб діти зрозуміли зміст, розглянули зображення чи композицію. Малюнки, декорації повинні бути виразні, яскраві, масштаб умовний. Дітям подобається й самим поєднувати різні картинки. Маніпулюючи ними, діти придумують свої розповіді, що сприяє розвитку мови, творчих здібностей, умінню спілкуватись

один з одним. Малята не лише повторюють знайомі інсценізації, імітують голоси тварин, а й створюють свої власні найпростіші сюжетні композиції: зустріч, знайомство, розмова, співчуття двох персонажів у формі діалогічної розмови.

Театр картинок дуже близький до театру на фланелеграфі. Дошкільники мають можливість самостійно виготовити до нього атрибути. Підібрати ілюстрації до образу героя (їх може бути кілька), але естетичніше, щоб картинки були в однаковому стилі. Граючи свою роль, вчиться розкривати образ героя, тобто «входити в образ». Це не означає просто рухати картинку-фігурку, мається на увазі наслідування інтонацій голосу персонажів, міміки, ходи та поставив, а також вигадування нових реплік. Позитивні емоції та почуття радості, насолоди, задоволення, захвату, відкриття, які дошкільники переживають в ході гри, своїх фантазій ніби готують її до створення нових більш досконалих художніх театралізацій.

Паралельно із підготовкою літературної частини вистави ми здійснювали її озвучування, тобто добирали музичний супровід. Спочатку музичний супровід здійснював музичний керівник, але згодом ми спробували використати різні шумові інструменти (дзвіночки, брязкальця-маракаси, тріскачки, барабани) та голосові ефекти (шипіння, цокання тощо).

Використання цього звукового арсеналу дає можливість передати звуки навколишнього світу та природи: спів птахів, шурхіт листя (шелестіння папером), завивання вітру (дмухання в пусту пляшку або трубочку); рипіння снігу (скрип мішечка з крохмалем) і багато інших звуків, що допомагають зробити дитячу виставу захопливою та цікавою.

Інший спосіб озвучування ролей – коли за кожним персонажем вистави закріплюється один музичний інструмент, який найбільш вдало передає характерні особливості героя. Наприклад: у виставі за мотивами казки «Рукавичка», яку театралізували за допомогою театру на фланелеграфі для озвучення мишки можна використати дзвіночок або трикутник, які найбільш вдало відтворюють шурхіт, що супроводжує переважно це звірятко. Хода та важкі кроки ведмедя можна озвучити за допомогою барабана. Глухі удари по цьому інструменту асоціюються з його важкою ходою. Ведмедик велика тварина, тому при ході та пересуванні чіпляє гілки дерев та кущів. Звуки дерев'яної тріскачки або деркача асоціюватимуться у глядачів вистави з тріскотінням кущів. Кастаньети створюють глухі звуки, які нагадують плюскання жабки по землі та у воді. Цей інструмент озвучував у нашій казці жабку-пострибушку. Озвучити жабку можна і за допомогою маленьких барабанів-брязкалець.

Музичні партії героїв казки «Рукавичка» виконували діти із спеціально організованого оркестру. Коли на фланелеграфі з'являвся герой та промовляв свої слова-репліки його супроводжували звуки інструменту, які відтворювала інша дитина з оркестру. Створення та підготовка молодших дошкільників до виконання музично-шумового супроводу акторів ляльок зайняло у нас багато сил та часу, адже вимагає крім уваги та терпіння, ще вироблення певних умінь та навичок гри на інструментах.

У ході експерименту, який проходив у зазначеному вище дитячому садку протягом 2017-2018 начального року разом із юними вихованцями ми підготували та поставили глядачам батькам низку вистав. Це казка «Колосок» (театр з пластикових пляшок), «Золоте яйце» (театр на паличках), «Білосніжка та 7 гномів» за мотивами казки братів Грімм (театр на дерев'яних ложках), «Червона шапочка» за мотивами казки Шарля Перо (театр рукавичних ляльок), авторська казка-імпровізація «Як ведмідь у гості ходив» (рис.2.2.1. та додаток)

Рис. 2.2.1.

Використання різних видів театрів ляльок у роботі з дошкільниками

Залучення молодших дошкільників до театралізованої діяльності та використання різних видів театру ляльок у навчально-виховній роботі супроводжувалось певними труднощами. На початку експерименту більшість дітей були пасивними та байдужими до театралізованих ігор та театралізацій, Саша та Славик хотіли займатися своїми справами, грати машинками або малювати. Інтерес з'явився коли на заняття у гості до малят прийшов ведмедик (лялька рукавичка), який був «чомусиком» та хотів багато знати. Ведмедик розповідав діткам про свої казкові пригоди, а вони ділилися з ними своїми знаннями та давали поради як і чому потрібно бути чемним та добрим. Ми

намагалися, щоб кожна зустріч з театральними ляльками несла не тільки дидактичний зміст, а й була естетично привабливою та виховувала естетичні почуття малят.

Ляльки рукавички викликали у дітей найбільше радості, адже вони були «живі», могли рухатися та навіть зобразити певний емоційний стан. На цьому етапі на заняттях ми використовували методи емоційного насичення та пластичних дзеркал. Ми пропонували дітям вправи етюди на розкриття емоційних станів та поведінки, як от: «Ледачий кіт», «Усміхнися другові», «Нам сумно», «Крапельки», «Смачне варення», «Конячка» тощо.

Діти вчилися вправно тримати ляльку рукавичку, адже у неї, на відміну від ляльки-іграшки, немає тулуба. Замість тулуба – спідничка. Руку потрібно просунути під спідничку чи сорочку (одягнути ляльку на руку), вказівний пальчик просунути у голову ляльки, а великий та середній – у її руки. Така конструкція дозволяє дитині добре тримати ляльку та легко виконувати різноманітні рухи, повертати голову, підіймати чи опускати руки, імітувати ходу. Малюки виконували вправи з ляльководіння, вчились тримати ляльку постійно оберненою обличчям до співрозмовника чи глядачів. Ми власним прикладом намагалися показати цілу палітру переживань ляльки-рукавички через красу інтонацій голосу та красу зовнішній дій та рухів. Лялька стає виразною лише тоді, коли її поведінка і рухи відповідатимуть характеру образу, втілюватимуть внутрішні переживання виконавця.

Кожен образ, створений дитиною, є неповторним, тому що в ньому поєднуються характерні риси особистості дитини з рисами того чи іншого героя. Якщо вони не збігаються, однолітки одразу підказують та допомагають вірно зіграти роль. У такий спосіб дошкільники непомітно для себе набувають позитивних рис персонажів. Маючи у своєму арсеналі цілий комплекс художньо-виражальних засобів театр ляльок, зокрема ігри з театральними ляльками, виховували та навчали малят бути духовно красивими, чуйними та охайними, добрими та щирими, відкритими до співпраці та діалогу, серйозно відноситися до виконання ролей, а також сприяли вихованню естетичних почуттів малят до краси мови, рухів, спілкування, зовнішності. Різноманітність тематики, засобів зображення, емоційність театралізованих ігор дозволило використати їх для збагачення емоційно-почуттєвої сфери дитини, сприяло вихованню естетичних почуттів дитини.

Активізація емоційно-почуттєвої сфери дитини відбувається при тісній взаємодії батьків та вихователів. Про це мова піде в наступному параграфі.

2.3. Активізація емоційно-почуттєвої сфери дошкільників на засадах діалогічної взаємодії вихователів, дітей та батьків

Світ дитинства невіддільний від суспільного життя. Діти і дорослі живуть одним життям, одними радостями і турботами. Малята від народження вчать та наслідують дорослих, своїх батьків, бабусь та дідусів, братів та сестер, вихователів та вчителів. Коли активні та щирі дорослі, активні й щирі діти. Коли в їхньому оточенні відчувається дисбаланс або знижується тонус активності діти стають байдужими та інфальтивними. Як зазначав В. Шацький

– «найкращий засіб у справі виховання – це дати можливість виявитися в душі дитини якому-небудь доброму почуттю, і, зважаючи на силу цього прояву, у душі тоді залишиться більш-менш глибокий слід, пам'ять про пережите, яка спрямовує волю. Нехай дізнаються діти про себе, якими вони можуть бути чесними, щирими, благородними, простими, добрими, діяльними... нехай вони запам'ятають хороше спрямування своєї натури і віритимуть собі. Це дуже важливо» [63].

Кожен вихователю у своїй діяльності повинен пам'ятати слова Ж.-Ж. Руссо : «У серце увійде лиш те, що йде від серця» [61] . У житті дитини немає нічого другорядного. Щоб виховати чуйну, красиву, духовно багату, не байдужу особистість необхідно забезпечити їй емоційний комфорт та благополуччя.

Перші кроки у складному процесі соціалізації дитина робить у колі своєї сім'ї. Родина – природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури. Сім'я для дитини є зразком краси поведінки, спілкування, моральних та духовних цінностей, традицій. З перших годин народження дитини, з перших місяців і років її життя коли батьки, родичі, оточуючі її ставляться до неї лагідно і ніжно, щиро і чуйно, тоді в дитячому серці зароджуються, вкорінюються моральні та естетичні почуття – любов до людей, милосердя, доброта, щирість, взаємоповага та взаєморозуміння, що є основою краси взаєностосунків та естетичного виховання дитини.

Наше суспільство здавна визнає очевидну істину: батьки – головні природні вихователі дитини. Історія людського суспільства поклала на батьків головну відповідальність за виховання своїх дітей, «коронувавши» їх як найперших і незамінних на вчителів у житті кожної дитини. Про силу виховного впливу батьків красномовно свідчать українські народні прислів'я та приказки: «Які мама й татко, таке й дитятко», «Яка мама – така й сама», «Хороші діти – то честь батька і матері».

Молодший дошкільний вік (3-4 роки) характеризується прагненням дитини до самостійності, бажанням вчитися, засвоювати нові знання, отримувати визнання та схвальну оцінку. К. Ушинський писав: «Хто спостерігав дітей, той знає, що дитина щаслива тоді, коли вона цілком займається ділом, яке її захопило... Яку іграшку воліє дитина: ту, яка тішить її блиском, дзвоном та яскравими барвами, чи ту, яка дає посильну, але самостійну діяльність її душі?.. Після веселоців діти неодмінно нудьгують, а за сильним сміхом майже завжди слідом йдуть сльози, тоді як самостійна діяльність залишає душу в нормальному, здоровому стані» [64, с. 66-67].

Запорукою активізації та благополуччя емоційно-почуттєвої сфери дитини є насамперед налагодження взаємодії вихователів з сім'єю. Адже у діалозі суть буття людини. Як зазначає М. Бахтін : «Жити – значить брати участь у діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо. У цьому діалозі людина бере участь вся: очима, губами, руками, душею, духом, усім тілом, вчинками [7, с. 318]. Іншими словами, одна людина сама по собі не може існувати: усе в ній – мова, свідомість, почуття – виникло та живе внаслідок і в процесі зовнішнього або внутрішнього спілкування.

Театр для нас став засобом налагодження діалогічної взаємодії з батьками. На батьківських зборах та загальних святах та ранках ми демонстрували батькам перші успіхи малят в театральній діяльності: діти розігрували сценки, читали вірші, показували вистави. Ті відчуття, які діти бачили на обличчях своїх батьків (захват, радість, гордість, задоволення) були найвищою, щиросердечною оцінкою своїх досягнень.

З метою залучення батьків до театральної діяльності малят ми розробили спеціальні пам'ятки для батьків, які містили поради щодо організації домашнього театру, різноманітні ігри та вправи-етюди, вірші та казки для інсценізацій, інструкції виготовлення театральних ляльок з різних матеріалів (додаток).

Поради батькам:

- більше розмовляти та спілкуватися з дітьми, розповідати та читати художню та пізнавальну літературу. Наприклад віршовані казки: «Казка про розумне мишеня» С. Маршака, «Про дівчинку Маринку та руду кішку» Н.Забіли, « Про півника і курочку» Н.Забіли, « Чи є зима» О.Буценка, ;

- грати в ігри разом із дітьми, вчити дітей ігор та забав свого дитинства, спільно придумувати нові їх варіанти. Наприклад:

Сірі гуси налетіли (помахати руками у повітрі)

І на лузі тихо сіли (скласти руки та долоньки)

Походили, походили (походи та покружляти)

Попоїли, попоїли (постукати пальчиками)

Знялися і полетіли (помахати ручками у повітрі);

- пропонувати дітям пальчикові ігри, які супроводжуються віршованими текстами;

- грати з дітьми в улюблені ігри, які вони засвоїли у дитячому садочку. Наприклад: «Курчата», «Ми на луки ходили», «Журавель»;

- грати з дітьми у театр, створити спільно з дітьми домашній пальчиковий чи настільний театр, адже для цього не потрібні ні ширма ні куліси. Персонажів театру можна самостійно виготовити з паперу, картону чи клаптика тканини [Театр ляльок Моя] (додаток);

- започаткувати і надалі підтримувати сімейну традицію щоденних бесід про прожитий день з обговоренням вражень, поточних проблем, досягнень, плануванням спільних заходів і т.п. із використанням саморобних пальчикових чи улюблених іграшок малюка;

- використовувати ігри розповіді, з елементами імпровізацій. Наприклад, Одного разу ми пішли у лісопарк, а щоб не загубитися, почали перегукуватися – (можна проспівати будь-яку мелодію або віршовані рядки). У парку діти почули спів зозулі – та стукіт дятла –..... Закрапав дощик – Потім виглянуло сонечко та заспівав соловейко –

- вивчати лічилки, чистомовки. Як от: Наварили смакоти –

Будуть їсти я і ти.

А со-ро-ки і во-ро-ни

Будуть їсти ма-ка-рр-они!

- вивчати віршовані тексти, які можна зіграти за допомогою ритмічно-рухових імпровізацій. Наприклад: Качка йде,

Каченят веде
На пасочку
Та на рясочку,
На холодну водицю,
На зелену травицю
Ках , ках, ках!
Ках , ках, ках!

- привчати малят до охайного та поважного ставлення до іграшок та ляльок-акторів театру;

- особливу увагу приділяти красі та естетиці рухів, мови, поведінки дітей, естетиці іграшок та різноманітних атрибутів театральної діяльності.

Театр має бути для дітей. Тому у своїй практиці ми керувались принципом: вистави мають стати справжнім святом для дітей. В театрі, де акторами є діти, найважливішим є факт гри. Не потрібно намагатися досягти відсоткової злагодженості й акторської віддачі. Насамперед потрібно організувати театр для акторів, а вже потім – для глядачів. Ось чому першими глядачами мають стати найрідніші та найвдячніші люди – батьки та родичі дошкільників (рис. 2.3.1).

Рис.2.3.1. Процес підготовки до вистав для батьків

Згодом батьки долучилися до підготовки театралізованих свят малюків. Готували костюми, сприяли у придбанні та створенні реквізитів та матеріалів до театрально-ігрової зони у груповій кімнаті. Батьки Діми та Оленки виготовили ширму для лялькових вистав.

Заключним етапом стало підготовка вистави «Здоровим будь» (Додаток Г) Ця вистава сприяла створенню доброзичливої, щирою атмосфери між батьками, адже героїв, декорації та обладнання до неї виготовляли спільно. За сценарієм у розгортанні сюжету беруть участь не тільки актори, а й глядачі. На святі панувала атмосфера творчості. Святкове вбрання, присутність глядачів, музика зробили для малят цей будній день у садочку справді святковим.

Узагальнені дані результатів контрольного зрізу формувального експерименту

Рівні	Критерії та показники естетичних почуттів дітей групи «Чомучки» (у %)					
	Прояви позитивних емоцій	Потреба у сприйнятті прекрасного	Розуміння слів «гарно», «чудово», «прекрасно»	здатність адекватно оцінювати прекрасне	потреба у створенні прекрасного	Узагальнений результат
Низький	-	2 %	-	6 %	-	1%
Достатній	28%	32 %	30%	32 %	36%	32 %
Середній	54%	54 %	46%	46 %	50 %	50%
Високий	18 %	12 %	24 %	16 %	14%	7%

З наступних діаграм (Рис .2.3.2.) видно, як змінились результати досліджуваної якості у ході формувального експерименту. Значно покращились всі показники рівнів естетичних почуттів дітей контрольної групи. Діти активно та з захопленням включались у театралізовані ігри, старанно розмальовували картинки до театру на фланелеграфі, проявляли турботу та дослухалися до товаришів, старанно відносилися до читання віршованих текстів, вправно промовляли репліки та звуконаслідування.

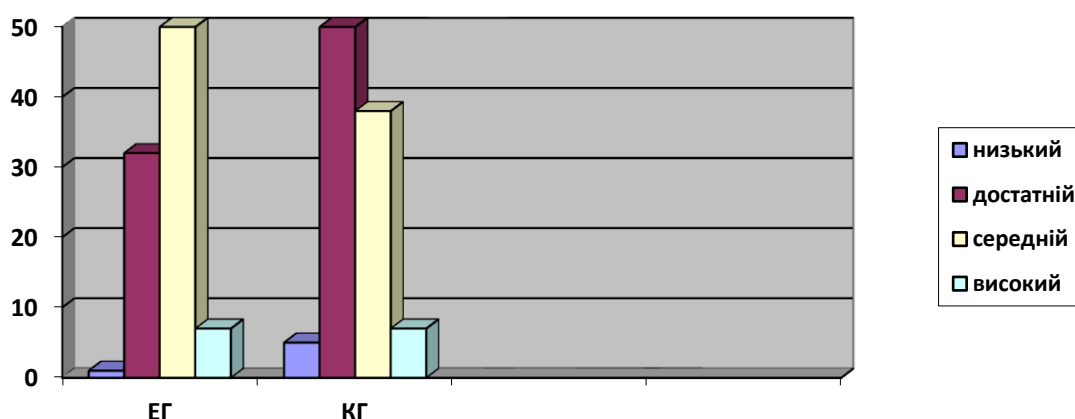

Рис. 2.3.2. Порівняння результатів констатувального та формувального експерименту.

Можна зробити висновок, що запропонована методика реалізації педагогічних умов виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності була ефективною.

ВИСНОВКИ

Виховання естетичних почуттів дошкільників є одним із основних напрямків особистого становлення та самореалізації. Мистецтво театру ляльок – це особливе відображення оточуючого світу, це той унікальний інструмент, за допомогою якого виховується культура естетичних почуттів і переживань

дітей, який дає досвід емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу. Завдяки своїй емоційній та дієвій природі, театр ляльок пронизує душу дитини, розвиває естетичну свідомість, вчить дитину співпереживати, співчувати, співпрацювати. Театральна діяльність забезпечує реалізацію потенційних можливостей дитини, адже театр ляльок – це казковий край, в якому дитина граючись радіє та пізнає чарівний світ краси та добра.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив з'ясувати, що «почуття» – стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, яке відображає значення цих явищ відповідно до її потреб і мотивів естетичні почуття, які є результатом переживання людиною краси або потворності об'єктів сприймання, будь то явища природи, твори мистецтва, вчинки людини. Естетичні почуття – це тривалі психічні стани, що проявляються в осягненні краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. естетичні почуття, які є результатом переживання людиною краси або потворності об'єктів сприймання, будь то явища природи, твори мистецтва, вчинки людини. Вищий рівень розвитку естетичних почуттів виявляється в почуттях прекрасного, піднесеного, гармонійного, досконалого. Виховання естетичних почуттів – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності. У процесі виховання естетичних почуттів важливо навчити дітей бачити, сприймати і розуміти красу. Милуючись прекрасним, дитина не може залишатися байдужою, вона переживає, у неї виникають певні почуття. Важливо навчити дітей розрізняти справді красиве і потворне.

Визначено виховний потенціал театрального мистецтва. Визначено принципи виховання естетичних почуттів молодших дошкільників засобами театральної діяльності: гуманізму, природовідповідності, емоційної насиченості, актуалізації творчого самовираження, єдності естетичного та педагогічного впливу. Встановлено, що «театральна діяльність» дошкільників – це колективна за своєю природою діяльність, яка включає елементи ігрової та навчальної діяльності, реалізується в умовних педагогічних ситуаціях, спрямованих на пізнання навколишнього світу, збагачення та вдосконалення естетичного досвіду дошкільників, виховання естетичних почуттів та смаку.

Здійснено аналіз сучасного стану проблеми дослідження. Визначено компоненти: потребово-мотиваційний, емоційно-регулятивний та діяльнісний та показники (прояви позитивних емоцій, потреба у сприйнятті прекрасного, розуміння слів «гарно», «чудово», «прекрасно», здатність адекватно оцінювати прекрасне; потреба у створенні прекрасного» та чотири рівні естетичних почуттів дошкільників (низький, достатній, середній і високий). Встановлено, що респонденти мають достатній та середній рівні естетичних почуттів. Отже, Естетичні почуття молодших дошкільників мають прихований характер, який потрібно активно та цілеспрямовано розвивати засобами комплексної взаємодії мистецтв, що притаманно синкретичній природі театру ляльок.

Обґрунтовано педагогічні умови виховання естетичних почуттів молодих дошкільників засобами театральної діяльності: створення у дитячому садку естетичного театрального-ігрового середовища, використання різних видів театру ляльок у навчально-виховній роботі з дошкільниками, активізація емоційно-почуттєвої сфери дошкільників на засадах діалогічної

взаємодії вихователів, дітей та батьків. Таким чином, у сучасній педагогічній науці театральні-ігрові технології – це одна з унікальних форм цікавого та захоплюючого навчання та виховання дошкільників. Включення елементів театру ляльок до навчених занять з молодшими дошкільниками сприятиме формуванню естетичної компетентності у дітей. Залучення малят до театральної діяльності та знайомство з мистецтвом театру ляльок дозволяє дітям спробувати себе у різних ролях (слухач, виконавець, співак, актор, творець, актор-ляльковод, глядач, тощо) та отримати цінний естетичний досвід спілкування з синтетичним мистецтвом.

На підсумковому етапі експерименту доведено, що створення належних педагогічних умов на основі залучення малят до театральної діяльності, сприятиме вихованню у них естетичний почуттів

Проведене нами дослідження не висчерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення та наукового обґрунтування потребує розробка методичних засад естетичного виховання дошкільників засобами театру ляльок, а також забезпечення наступності змісту естетичного виховання молодших, середній та старших дошкільників засобами інноваційних театральних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В. Театралізовані ігри дошкільників. // Л.В. Артемова. – Москва : Просвещение, 1991. – 127 с.
2. Артемова Л.В. Театр і гра / Л. В. Артемова. – К., 2002. – 291 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / настільна книга керівника дошкільного навчального закладу. Частина 5 / упоряд.: Т.В. Панасюк, С.І. Нерянова, А.А. Грищенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 144 с. – С. 5–31.
4. Барановська І.Г. Театр ляльок в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів початкових класів, керівників гуртків позашкільних навчальних закладів, широкої педагогічної громадськості / І.Г. Барановська. – Вінниця, 2015. – 170 с.
5. Барановська І.Г. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. – Вип. 152. – Кропивницький : КДПУ, 2017. – С.20 – 24
6. Барановська І.Г. Творчий розвиток молодших школярів засобами театральної діяльності // Zbior raportow naukowych. «Perspektyvy rozwoju badan naukowych w 21 wieku». (27.02.2013 – 28. 02.2013) – Szczecin: Wydawca: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2013. – 64 str. С. 5 – 9
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества: [избр. психол. труды] / Бахтин М. М. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
8. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. – 256 с.

9. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн.. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 208 с.
10. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5, 6.
11. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи / А.М. Богуш, Н.І. Луцан. – Київ : Слово, 2008. – 256 с.
12. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: Практикум : навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – Київ : Вищ. шк., 2003. – 204, [2] с.
13. Божочич Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – Спб., Питер, 2008. – 232 с.
14. Василькова А.Н. Душа и тело куклы: Природа условности куклы в искусстве XX века: театр, кино, телевидение / А. Василькова. – М.: Аграф, 2003. – 208 с.
15. Вікова та педагогічна психологія : Навальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.. – Київ : Просвіта, 2001. – 416 с
16. Веселинка: збірник розваг. книга 1 / авт.-упоряд. Л.В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 256 с.
17. Веселинка: збірник розваг. книга 2 / авт.-упоряд. Л.В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 224 с.
18. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – Спб.: Союз, 1997. – 234 с.
19. Вистави для малят / авт.-упоряд. Г.В. Заренок. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 80 с.
20. Гельвецій К.А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании // Хрестоматия по истории педагогики. Том I. – Москва, 1936. – 257с
21. Ганин Е.А. Педагогические условия использования современных информационных и коммуникационных технологий для самообразования будущих учителей [Электронный ресурс] / Е.А. Ганин. - Режим доступа: <Http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html>.
22. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 251 с.
23. Грайлик. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі / О.М. Березіна, О.З. Гніровська, Т.А. Линник. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 56 с.
24. Деделюк Н.А., Цьось А.В. Традиції фізичного виховання в Київській Русі [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/2723/4/rus.pdf bitstream/123456789>].
25. Дитячі ігри та розваги / Упоряд. Г.В. Довженюк, К.М. Луганська. – Київ: Наукова думка, 1991. – 469 с.
26. Ельконін Д.Б. Психологія гри. – Київ : Педагогіка, 1976. – 304 с.
27. Естетика: Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – К.: Вища шк., 1997. – 399 с.

28. Естетика: Навч. посібник / Т. Аболіна, В. Єфименко, О. Лінчук та ін. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
29. Естетика: Навч. посіб./ М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовий та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
30. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закладів / [С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко]; за загальною редакцією акад. С.Д. Максименка – К.: Форум, 2004. – 702 с
31. Затія-дивоглядія: як зробити ляльковий театр другом кожної дитини / авт.-упоряд.: О.О. Тимофєєва, О.В. Борисенко. – Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 176 с.: 8 іл.
32. Збірник ігор для дошкільнят / Упорядник Т.Вороніна. – Київ : «Шкільний світ», 2005. – 128 с.
33. Інтегровані заняття – як засіб розвитку дошкільника [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://sadiologoped.com/intehrovani-zanyattu-yak-zasib-rozvytku-doshkilnyka.html>
34. Калиниченко А.В. Развитие игровой деятельности дошкольников: методическое пособие / А.В. Калиниченко, Ю.В. Микляева, В. Н. Сидоренко. Москва: Айрис-пресс, 2004. – 196с.
35. Каратаєва М.І. Розвиток творчої особистості дошкільника / М.І. Каратаєв. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2008. – 352с.].
36. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: (У 3 кн., 6 т.). – Факс. вид. – К.: АТ «Обереги», 1994. Т.3 (Весняний цикл); Т.4: (Літній цикл). – 528 с.
37. Класифікація вікових періодів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/magistr/classes_stud
38. Крупник Е.П. Психологическое воздействие искусства на личность / Е.П. Крупник. – М.: Просвещение, 1999. – 240 с.
39. Куфко Н. Театралізовані ігри з дітьми дошкільного віку / Н. Куфко // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2000. – № 19 – 20. – С. 3.
40. Лисенко Н.В., Корста Н.В. Педагогіка українського дошкільця. У 3-х частинах. – Ч.2 : Навч. посіб. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 360 с.
41. Макаренко Л.В. Все про театр і дитячу театралізовану діяльність / Л.В. Макаренко. – к.: шк. світ, 2008. – 128 с.
42. Макаренко Л.В. Екскурсія до театру / Л.В. Макаренко // Джміль. – 2002. – № 4. – С. 14 – 15.
43. Макаренко Л.В. Вітаю тебе, театре! / Л.В. Макаренко // Джміль. – 2004. – № 2. – С. 10 – 11.
44. Маханева М. Театралізовані заняття в дитячому саду / М.Д. Маханева. – Москва, 2004. – 208 с.
45. Народна лялька – мудрість минулих часів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://etnodim.com.ua/ua/ua-tsikava-informatsiya/161-narodna-lalka/>].
46. Найден О. Українська народна лялька. – Київ : Світанок, 2007. – 240с.
47. Народні перлини для маленької дитини / упоряд. О. Яловська. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 408 с.
48. Нойшютц Карин. Куклы своими руками / Карин Нойшютц пер. с швед. – Москва: Evdentis, 2001. – 192 с., илл.].

49. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / авт.-упоряд. А.П. Бурова. – Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 296 с.
50. Подласый, И.П. Педагогика. Новый курс [Текст] : в 2-х кн. / И.П. Подласый. – М. : Владос, 1999 – . Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
51. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О.П., Анішук А.М., Артемова Л.В.]; наук. кер. О.Л. Кононко. – Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 452 с.
52. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» / Р.М. Борщ, Д.В. Самойлик. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 72 с.]
53. Русова С.Ф. Нові методи дошкільного виховання/ Русова С.Ф. – 1927, С.7
54. Сорокіна Н.Ф. Граємо в ляльковий театр / Н.Ф. Сорокіна // Дошкільне виховання. – 2002. – № 6. – С. 61–63.
55. Співпраця з родиною – запорука успіху у вихованні дітей-дошкільнят [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-13138-2.html>
56. Сухомлинський В. О. Ми продовжуємо себе в дітях. – К.: Радянська школа, 1976. – 322с.
57. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти томах. – Т. 3. – Київ : Рад. Школа, 1977. – С. 283 – 665
58. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти томах. – Т. 3. – Київ : Рад. Школа, 1977. – С. 7 – 283
59. учасні форми взаємодії з батьками [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rokytne-osvita.edukit.kiev.ua/news/id/203>
60. Театр у ДНЗ / укл. О.М. Ворожейкіна . – Х. : Вид. Груп «Основа», 2013. – 191 с. 12-13
61. Тимофєєва О.О. Лялькова вистава – чудова забава / О.О. Тимофєєва. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 27 с.
62. Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі / Упоряд.: Н.І. Вакуленко, Л.В. Гураш, О.П. Долинна, О.В. Низковська. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 512 с.
63. Ушинський К.Д. Рідне слово. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. – т.1. – С. 123-124.
64. Чарівне вікно лялькового театру / Фіцуліна О. // Початкова освіта. – 2008. – № 40. – С. 3, 4.
65. Якобсон П.М. Психология чувств. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.